

Urszula Bissinger-Ćwierz

**DIAGNOZA POZIOMU ZAGROŻENIA
UZALEŻNIENIAMI I PRZEMOCĄ
W SZKOLNICTWIE ARTYSTYCZNYM**

**RAPORT Z OGÓLNOPOLSKICH BADAŃ ANKIETOWYCH
ZREALIZOWANYCH W 2014 ROKU**

Warszawa 2015

Spis treści

Streszczenie	4
Wstęp	10
1. Cel badania	11
2. Narzędzie badawcze	12
3. Próba badawcza	12
4. Procedura badawcza	14
5. Wyniki	16
5.1. Palenie tytoniu	16
5.2. Picie napojów alkoholowych	20
5.3. Używanie narkotyków	29
5.4. Używanie dopalaczy	33
5.5. Używanie komputera i Internetu	35
5.6. Relacje rodzinne	42
5.7. Przemoc rówieśnicza o charakterze seksualnym	49
Charakterystyka badanych grup w kontekście zagrożeń	56
Podsumowanie i wnioski	77
Spis tabel	79
Bibliografia	81

Streszczenie

Ogólnopolskie badania ankietowe młodzieży szkół artystycznych pt. *Diagnoza poziomu zagrożenia uzależnieniami i przemocą w szkolnictwie artystycznym* stanowiły jeden z modułów projektu szkoleniowo-badawczego Centrum Edukacji Artystycznej, realizowanego w roku szkolnym 2013/2014 w ramach nadzoru działalności wychowawczej i profilaktycznej szkolnictwa artystycznego. Bezpośrednią inspiracją badań był europejski sondaż ESPAD (*European School Survey Project on Alcohol and Drugs*) wykonywany w Polsce od 1995 roku.

Celem badań ankietowych, przeprowadzonych wśród uczniów polskich szkół muzycznych, plastycznych i baletowych, było rozpoznanie stopnia zagrożenia uzależnieniem od tytoniu, alkoholu, narkotyków, komputera i Internetu oraz zagrożenia przemocą rówieśniczą i rodzinną. Sondażem objęto dwie grupy wiekowe: 1) uczniów w wieku 15-16 lat uczęszczających do trzecich klas gimnazjum, 2) uczniów w wieku 17-18 lat uczęszczających do drugich klas liceum. Próbkę reprezentatywną stanowiło 1647 uczniów szkół artystycznych, w tym 708 uczniów III klas gimnazjum i 939 uczniów II klas liceum. Badaniami objęto 53 ogólnokształcące szkoły artystyczne, w tym: 25 szkół muzycznych, 24 szkoły plastyczne i 4 szkoły baletowe. Badania ankietowe zrealizowała grupa 53 psychologów i pedagogów szkolnych pracujących w szkołach artystycznych na terenie całego kraju, a obliczenia wyników dokonało czterech psychologów prowadzących Specjalistyczne Poradnie Psychologiczno-Pedagogiczne CEA.

Wskaźniki palenia tytoniu przez uczniów szkół artystycznych są tylko nieznacznie niższe od wskaźników uzyskanych w szkołach nieartystycznych. W ciągu całego życia jakiegokolwiek doświadczenia związane z paleniem tytoniu miało 53,6% uczniów III klas gimnazjum i 64,2% uczniów II klas liceum szkół artystycznych. Generalnie, uczniowie liceum podejmowali próby palenia papierosów istotnie częściej, niż uczniowie gimnazjum, a chłopcy częściej, niż dziewczęta. Najwyższe wskaźniki w zakresie palenia tytoniu kiedykolwiek w życiu uzyskali uczniowie III klas gimnazjum szkół baletowych (59,1%) i II klas liceum szkół plastycznych (66,2%). Uczniowie, którzy wyszli już poza fazę eksperymentowania (palenie ponad 20 papierosów dziennie) to 20,3% badanych gimnazjalistów (najwyższe wskaźniki uzyskano w gimnazjach muzycznych i plastycznych) i 36,7% badanych licealistów we wszystkich typach szkół artystycznych. Oznacza to, że więcej niż co trzeci licealista szkół artystycznych pali papierosy już w sposób ryzykowny.

W czasie 30 dni przed badaniem palił tytoń co czwarty badany piętnasto-szesnastolatek (24,2%) i mniej niż co trzeci badany siedemnasto-osiemnastolatek (37,3%). Dane te świadczą o wyjściu poza sferę eksperymentowania i wskazują na zwiększone ryzyko uzależnienia od palenia tytoniu.

Napoje alkoholowe, w tym piwo, wino i wódka, są najbardziej rozpowszechnioną substancją psychoaktywną wśród młodzieży szkół artystycznych. Próby picia alkoholu kiedykolwiek w życiu ma za sobą 79,8% uczniów III klas gimnazjum i aż 87,9% uczniów II klas liceum. Za wskaźnik względnie częstego spożywania alkoholu przyjęto picie w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem. Jakikolwiek napoje alkoholowe w tym czasie piła blisko połowa badanych uczniów z grupy młodszej (44,3%) i ponad połowa z grupy starszej (61,3%). Ważną informacją jest jednak to, że badani uczniowie szkół artystycznych spożywali napoje alkoholowe istotnie rzadziej (69,7%), niż uczniowie szkół nieartystycznych (84,4%). Natomiast uczniowie-licealiści szkół artystycznych pili alkohol częściej, niż uczniowie-gimnazjaliści we wszystkich kategoriach czasowych, czyli zarówno kiedykolwiek w życiu, jak i w czasie 12 miesięcy i 30 dni przed badaniem. Przy czym uczniowie III klas gimnazjum szkół muzycznych i uczniowie II klas liceum szkół baletowych spożywali napoje alkoholowe istotnie częściej, niż pozostali respondenci, a chłopcy częściej niż dziewczęta. Zarówno wśród badanych gimnazjalistów, jak i licealistów najbardziej popularnym napojem alkoholowym jest piwo, na drugim miejscu wódka, a na trzecim – wino. Uwzględniając typy szkół artystycznych, wódkę istotnie częściej od pozostałych uczniów pili w czasie 30 dni przed badaniem uczniowie III klas gimnazjum szkół muzycznych. W zakresie konsumpcji wina i wódki znacząco wysokie wskaźniki uzyskali uczniowie II klas liceów baletowych (68,9%). Mimo, iż te wyniki należy traktować z dużą ostrożnością z powodu różnicowości badanych grup (uczniowie szkół baletowych stanowili grupę liczebnie najmniejszą), to jednak już sama wysokość wskaźnika może budzić zastanowienie. Pierwsze przekroczenie progu nietrzeźwości nastąpiło u ponad 20% badanych uczniów szkół artystycznych w wieku 13-15 lat, przy czym wskaźniki u dziewcząt i chłopców są podobne. W konsekwencji picia alkoholu uczniowie doświadczali licznych problemów, na przykład: niechciane doświadczenia seksualne, interwencje pogotowia ratunkowego (gimnazjaliści), uleganie wypadkom i uszkodzeniom ciała, stawanie się ofiarą rabunku lub kradzieży (licealiści). Przy czym na poziomie gimnazjum uczniowie III klas szkół plastycznych doświadczali więcej problemów z powodu picia napojów alkoholowych, a na poziomie liceum – uczniowie II klas szkół muzycznych.

Znacznie niższy od poziomu używania ww. legalnych substancji psychoaktywnych (tytoniu i alkoholu) jest poziom używania przez młodzież szkół artystycznych nielegalnych substancji psychoaktywnych (narkotyków). Jednak 24,4% uczniów III klas gimnazjum i 41,2% uczniów II klas liceum szkół artystycznych eksperymentowało już w swoim życiu z używaniem marihuany i haszyszu. Znacząco wysoki jest wskaźnik eksperymentowania z tymi narkotykami, chociaż raz w życiu, przez chłopców-uczniów III klas gimnazjum szkół plastycznych (35,6%) i szkół muzycznych (34,5%). Co więcej, uzyskane wyniki wskazują, iż badani uczniowie klas licealnych szkół artystycznych istotnie częściej, niż uczniowie liceów nieartystycznych, używali marihuanę i konopie zarówno kiedykolwiek w swoim życiu, jak i w czasie 12 miesięcy przed badaniem. Generalnie badani uczniowie liceum szkół artystycznych istotnie częściej używali narkotyki we wszystkich kategoriach czasowych, niż badani uczniowie gimnazjum, a chłopcy istotnie częściej, niż dziewczęta. W tym istotnie wyższe wskaźniki eksperymentowania z marihuaną i haszyszem w czasie 12 miesięcy przed badaniem uzyskali uczniowie - w tym zarówno chłopcy, jak i dziewczęta - II klas liceów plastycznych, w porównaniu do liceów muzycznych. Natomiast uczniowie III klas gimnazjum szkół plastycznych deklarują istotnie częściej próby eksperymentowania z innymi nielegalnymi substancjami psychoaktywnymi, takimi jak: amfetamina (23,7%), LSD (13,2%), kokaina (14,6%), co w konsekwencji wpływa na wyższy ogólny wynik w porównaniu do gimnazjów nieartystycznych. Natomiast licealiści szkół artystycznych deklarowali statystycznie częściej, niż ich koledzy ze szkół nieartystycznych, próby używania LSD, w czym największy odsetek stanowili badani licealiści szkół baletowych (10,3%).

Mimo, iż kontakt z dopalaczami statystycznie częściej mają uczniowie szkół nieartystycznych, niż artystycznych, to wyniki w okresie 30 dni przed badaniem okazały się nieistotne, co oznacza, że częstość eksperymentowania z dopalaczami obydwu badanych grup jest podobna. Kontakt z dopalaczami chociaż raz w życiu miało 7,9% uczniów III klas gimnazjum szkół artystycznych i 9,4% uczniów II klas liceum. Przy czym badani gimnazjaliści szkół plastycznych istotnie częściej mieli kontakt z dopalaczami w okresie miesiąca przed badaniem, niż ich koledzy ze szkół muzycznych. Ponad 19% uczniów szkół muzycznych i plastycznych oraz 7,6% uczniów szkół baletowych chociaż raz w swoim życiu dokonało zakupu dopalaczy w sklepie z tymi substancjami oraz przez Internet.

Wyniki badania (nad)używania komputera i Internetu wskazują, iż więcej niż co drugi badany respondent z obydwu poziomów edukacyjnych spędza przed komputerem do 2 godzin dziennie, a mniej niż co trzeci – od 3 do 5 godzin. Natomiast niepokojącym zjawiskiem jest

to, iż 1,8% gimnazjalistów oraz 1,7% licealistów spędza przed komputerem 10 i więcej godzin. Taka liczba godzin wskazuje na przekroczenie granicy używania komputera na rzecz uzależnienia od komputera. Chłopcy spędzają istotnie więcej czasu przed komputerem, niż dziewczęta. Najwyższe rangi świadczące o największym wymiarze czasu spędzonym codziennie przed komputerem uzyskali uczniowie szkół plastycznych, zarówno na poziomie gimnazjalnym (2,71), jak i licealnym (2,75). Fakt ten nie dziwi, bowiem uczniowie ci realizują szereg zajęć artystycznych z wykorzystaniem komputera. Jednak więcej niż co trzeci respondent przyznaje, iż spędza przy komputerze więcej czasu, niż zakładał i przez to zaniedbuje swoje obowiązki. Takie poczucie mają w większym stopniu gimnazjaliści szkół muzycznych (37,6%) i licealiści szkół plastycznych (40,4%). Wyniki badań wskazują, że badani uczniowie wszystkich szkół artystycznych na obydwu poziomach edukacyjnych używają komputera prawie w takim samym zakresie do nauki, jak i dla przyjemności.

W kontekście oceny statusu materialnego swojej rodziny prawie 50% respondentów określiło ów status na poziomie dobrym i zdecydowanie dobrym w porównaniu do innych rodzin w Polsce, przy czym największy odsetek uczniów szkół muzycznych (58,9%) ocenia ów status najwyżej. Natomiast prawie 10% badanych uczniów ocenia powodzenie materialne swojej rodziny jako raczej gorsze i zdecydowanie gorsze od innych rodzin, a zgłasza to największy odsetek uczniów szkół plastycznych (11,8%). Ze swoich relacji z matką i ojcem zadowolonych jest ponad połowa badanych respondentów, w tym najbardziej gimnazjaliści szkół baletowych i licealiści szkół muzycznych. Najmniej zadowoleni ze swoich relacji z rodzicami są uczniowie szkół plastycznych. Podobny schemat odzwierciedlają wyniki badań stosunków z rodzeństwem. Generalnie uczniowie szkół artystycznych najczęściej oceniają swoich rodziców jako: wspierających ich rozwój artystyczny, rozumiejących i udzielających wsparcia emocjonalnego, pomagających im w trudnych chwilach i odnoszących się do nich z szacunkiem. Zdaniem respondentów, mimo iż rodzice „prawie zawsze” wiedzą, gdzie i z kim dziecko spędza swój wolny czas, to „rzadko” lub „prawie nigdy” nie określają zasad zachowania określających granice tego, co dziecko może, a czego mu robić nie wolno. Wśród uczniów szkół plastycznych odnotowano największy odsetek młodzieży niedoświadczającej pozytywnych przejawów postaw wychowawczych swoich rodziców.

66,4% badanych gimnazjalistów i 63,4% licealistów stwierdziło, że przemoc o charakterze seksualnym „w ogóle się nie zdarza” wśród uczniów szkoły, a 26,4% uczniów młodszych i 30,1% uczniów starszych zakreśliło kategorię „zdecydowanie rzadko” i „rzadko”. Niemniej według 1,7% uczniów gimnazjum i 0,4% uczniów liceum przemoc

o charakterze seksualnym zdarza się „często” i „zdecydowanie często”, przy czym opinię tę wyraził największy odsetek badanych uczniów gimnazjum szkół baletowych (3%) i liceum szkół plastycznych (0,6%). Również uczennice gimnazjum szkół baletowych istotnie częściej otrzymywały informacje o koledze lub koleżance, którzy zostali skrzywdzeni lub upokorzeni poprzez czyny o charakterze seksualnym (32,7%). Przejawy napastowania o charakterze seksualnym, których doświadczają na co dzień uczniowie szkół artystycznych, to: *obraźliwe określenia* (45,1%), *opowiadania wulgarnych dowcipów* (40,2%), *wyglaszanie komentarzy na temat ciała i jego intymnych części* (30,7%), *seksualne aluzje i gesty* (26,3%), *naruszanie przestrzeni osobistej przez niepożądane dotknięcia, klepięcia i uściski* (16,5%), *wysyłanie nieprzyzwoitych i wulgarnych SMS-ów, e-maili i listów* (4,1%), *pokazywanie nagich zdjęć i filmów o charakterze pornograficznym* (3,7%), *czynna napaść o charakterze seksualnym* (3,7%), *rozpowszechnianie obraźliwych plotek i fotomontaży w Internecie* (3%), *robienie nagich zdjęć i rozsyłaniem do kolegów i koleżanek* (1%). Najwyższe wskaźniki uzyskane przez uczniów obu poziomów edukacyjnych w poszczególnych typach szkół, to: szkoły muzyczne - *pokazywanie nagich zdjęć i filmów pornograficznych* (4,9%), szkoły plastyczne - *obraźliwe plotki i fotomontaże w Internecie* (5,2%) oraz *robienie nagich zdjęć i rozsyłanie do kolegów* (1,6%); szkoły baletowe – *aluzje i gesty o charakterze seksualnym* (30,4%).

Podsumowując uzyskane wyniki badań należy stwierdzić, iż młodzież szkół artystycznych nie jest wolna od problemów związanych z ryzykiem uzależnień od substancji psychoaktywnych. Wskaźnik palenia tytoniu obejmuje ponad połowę badanych uczniów, odsetek pijących alkohol wynosi ponad 80%, a kontakt z dopalaczami miało chociaż raz w życiu 8,6% respondentów. Szczególnymi grupami ryzyka są: w zakresie palenia tytoniu uczniowie gimnazjum szkół plastycznych i muzycznych i uczniowie liceum wszystkich typów szkół artystycznych; w zakresie picia alkoholu – uczniowie gimnazjum szkół muzycznych i liceum szkół baletowych; a w zakresie kontaktu z dopalaczami – uczniowie gimnazjum szkół plastycznych. Nieco pocieszającym jest fakt, iż w kontekście eksperymentowania z tymi legalnymi i nielegalnymi substancjami psychoaktywnymi uczniowie szkół artystycznych uzyskali generalnie istotnie niższe wyniki, niż uczniowie szkół nieartystycznych. Inaczej przedstawia się problem z narkotykami. Ponad 30% badanych eksperymentowało z marihuaną i haszyszem, a uczniowie II klas liceum szkół artystycznych robili to istotnie częściej, niż ich koledzy ze szkół nieartystycznych. Niepokoi również wynik otrzymany przez uczniów III klas gimnazjum, którzy statystycznie częściej, od swoich

kolegów ze szkół nieartystycznych, eksperymentowali z amfetaminą, LSD i kokainą. Grupą szczególnego ryzyka w kontekście eksperymentowania z narkotykami stanowią uczniowie szkół plastycznych. Generalnie zaś większe zagrożenie w zakresie używania wszystkich substancji psychoaktywnych odnotowano na poziomie liceum, niż gimnazjum oraz wśród chłopców, niż wśród dziewcząt.

Badania ujawniają również konkretne problemy uczniów szkół muzycznych, plastycznych i baletowych, związane z (nad)używaniem komputera i Internetu. Jest to problem o tyle istotny, iż czas, który współczesny uczeń szkoły artystycznej przeznacz na naukę i zabawę przy komputerze, może lub powinien przeznaczyć na np. ćwiczenie gry na instrumencie lub malowanie i rzeźbienie. Stąd poczucie zaniedbywania obowiązków, szczególnie u uczniów szkół muzycznych i plastycznych. Bardzo ważne, z wychowawczego punktu widzenia, są wyniki badań relacji rodzinnych, które w głównej mierze wpływają na rozwój młodzieży. W tym obszarze najmniej satysfakcjonujące relacje z rodzicami i rodzeństwem zgłosili uczniowie szkół plastycznych. Chociaż ponad 60% respondentów stwierdza, iż przemoc rówieśnicza o charakterze seksualnym w ich szkole w ogóle się nie zdarza, to jednak pozostali badani w mniejszym lub większym stopniu odnotowali różne przejawy napastowania o podtekście seksualnym, których uczniowie szkół artystycznych doświadczają na co dzień.

Niniejsze badania wskazują na główne obszary zagrożeń występujących w szkolnictwie artystycznym, co umożliwia tworzenie i wdrażanie programów z zakresu profilaktyki ogólnej, selektywnej i interwencyjnej, a skierowanych bezpośrednio do wyodrębnionych grup ryzyka w poszczególnych typach szkół artystycznych. Szczegółowa charakterystyka każdej badanej grupy, zamieszczona w końcowej części raportu, ułatwia w znacznym stopniu wychowawcom, nauczycielom i specjalistom szkolnym identyfikację owych specyficznych dla ich wychowanków problemów.

Aby dopełnić obraz dotyczący zagrożenia uzależnieniami i przemocą, należy w następnym etapie podjąć badania diagnostyczne, których celem będzie określenie szczegółowych przyczyn podejmowania zachowań ryzykownych przez młodzież ogólnokształcących szkół muzycznych, plastycznych i baletowych.

Wstęp

W związku z wprowadzeniem systemowego nadzoru nad zadaniami wychowawczymi i profilaktycznymi podejmowanymi w ramach działalności edukacyjnej przez szkolnictwo artystyczne, Centrum Edukacji Artystycznej w roku szkolnym 2013/2014 wdrożyło projekt szkoleniowo-badawczy pt. *Realizacja zadań z zakresu profilaktyki uzależnień i przeciwdziałania przemocy w szkolnictwie artystycznym*. Główne cele projektu to: 1) wspomaganie pracy psychologów i pedagogów szkolnych poprzez realizację specjalistycznych warsztatów szkoleniowych, 2) wdrożenie wystandaryzowanych zajęć z zakresu profilaktyki uzależnień i przeciwdziałania w poszczególnych szkołach artystycznych, 3) przeprowadzenie ogólnopolskiego sondażu diagnostycznego badającego poziom zagrożenia uzależnieniami i przemocą wśród uczniów szkół artystycznych, 4) stworzenie platformy wymiany doświadczeń z zakresu działań psychopedagogicznych i profilaktycznych oraz badań diagnostycznych podejmowanych w środowisku szkolnictwa artystycznego, która pozwoli na modyfikację zadań zawodowych psychologów i pedagogów szkolnych. Projekt składał się z trzech modułów:

- I. Ogólnopolskie warsztaty psychologów i pedagogów szkolnych szkolnictwa artystycznego pt. *Jak skutecznie prowadzić zajęcia z profilaktyki uzależnień i przeciwdziałania przemocy w szkolnictwie artystycznym*.
- II. Ogólnopolskie badania ankietowe młodzieży szkół muzycznych, plastycznych i baletowych pt. *Diagnoza poziomu zagrożenia uzależnieniami i przemocą w szkolnictwie artystycznym*.
- III. Ogólnopolska konferencja psychologiczno-pedagogiczna szkolnictwa artystycznego pt. *Wychowawcza i profilaktyczna funkcja szkoły artystycznej*.

Idea badania młodzieży szkół artystycznych powstała po zapoznaniu się z wynikami badań ESPAD (*European School Survey Project on Alcohol and Drugs*) przeprowadzanych w Polsce od 1995 r. przez Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, pod auspicjami Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii oraz Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. Natomiast same badania ESPAD zrodziły się na bazie paneuropejskiej idei współpracy na temat używania substancji psychoaktywnych przez młodzież szkolną, która powstała wśród badaczy tej problematyki skupionych wokół Rady

Europy. W 2011 r. uczestniczyło w badaniach 39 krajów naszego kontynentu. Dzięki wystandaryzowaniu metodologii badań, uzyskane w różnych krajach wyniki mogą być porównywane. Umożliwia to również stałe monitorowanie ogólnych trendów międzynarodowych w zakresie używania poszczególnych substancji przez młodzież szkolną. *Jak pokazały wyniki dotychczasowych badań ogólnopolskich, picie alkoholu przez młodzież stało się niemal statystyczną normą. Używanie substancji nielegalnych zaczyna być coraz bardziej widocznym problemem. (...) Wszystkie te napawające niepokojem zjawiska podlegają dynamice. Stąd potrzeba monitorowania¹.*

Ponieważ podobne badania ogólnopolskie młodzieży szkół artystycznych nie były do tej pory wykonywane, zaistniała zatem potrzeba ich przeprowadzenia. Przedmiotem zainteresowań badawczych stały się następujące wskaźniki: 1) Picie napojów alkoholowych, 2) Używanie narkotyków i innych substancji psychoaktywnych, 3) Palenie tytoniu, 4) Używanie komputera i Internetu, 5) Stosunki rodzinne, 6) Przemoc rówieśnicza o charakterze seksualnym. Zarówno liczba, jak i zakres wskaźników nie w pełni pokrywają się z badaniami ESPAD. Pierwsze trzy wskaźniki występują w obydwu badaniach, a zatem można je porównać. Pozostałe trzy stanowią specyficzny dla tych badań przedmiot, który pokrywa się z problematyką wzmiankowaną w wieloletnich profilaktycznych programach rządowych i konwencjach międzynarodowych ratyfikowanych w Polsce.

1. Cel badania

Celem badań ankietowych młodzieży szkół artystycznych pt. *Diagnoza poziomu zagrożenia uzależnieniami i przemocą w szkolnictwie artystycznym* było rozpoznanie stopnia zagrożenia uzależnieniem od alkoholu, narkotyków, papierosów, komputera i Internetu oraz zagrożenia przemocą rówieśniczą i rodzinną wśród uczniów szkół artystycznych w Polsce. Badania miały również wykazać, czy istnieją istotne statystycznie różnice w wybranych obszarach między uczniami szkół artystycznych i nieartystycznych, między dziewczętami i chłopcami oraz między uczniami poszczególnych typów szkół artystycznych: muzycznych, plastycznych i baletowych.

¹ J. Sierosławski, *Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną. Raport z ogólnopolskich badań ankietowych zrealizowanych w 2011 r. Europejski program badań ankietowych ESPAD*. Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 2011, s. 8.

2. Narzędzie badawcze

Badanie zostało zrealizowane przy pomocy wystandaryzowanego narzędzia badawczego – kwestionariusza ankiety opracowanego na podstawie dwóch źródeł:

- a) autorskich ankiet wykonanych przez psychologów Centrum Edukacji Artystycznej;
- b) polskiej i angielskiej wersji kwestionariusza ESPAD².

Dwadzieścia siedem pytań badawczych dotyczyło m.in.: doświadczeń z paleniem tytoniu; częstotliwości picia alkoholu (w tym piwa, wina, wódki), zażywania narkotyków (w tym marihuany, haszyszu, amfetaminy, LSD, kokainy, heroiny, ekstazy, "kompotu", dopalaczy); problemów doświadczanych w wyniku (nad)używania w/w substancji; ilości czasu i konsekwencji korzystania z komputera i Internetu; relacji interpersonalnych panujących w rodzinie ucznia; przemocy o charakterze seksualnym wśród rówieśników ze szkół artystycznych.

Opracowanie statystyczne wyników wykonano za pomocą testu Chi-kwadrat i testu U Manna-Whitney'a. Testem zgodności Chi-kwadrat (inaczej zwany testem Pearsona) sprawdzono procentowy rozkład poszczególnych odpowiedzi, a zastosowano go z uwagi na różnoliczne grupy uczniów z poszczególnych szkół artystycznych. Natomiast test U Manna-Whitney'a wykorzystano w pytaniach, gdzie skale odpowiedzi miały charakter ciągły (poszczególne kategorie odpowiedzi wskazują na przyrastanie czegoś), a zatem obliczenia zostały przeprowadzone na średnich, a dokładnie na ich nieparametrycznych odpowiednikach – rangach. Owe rangi mówią o tym, czy w danej grupie osoby mają bardziej nasilone doświadczenia w zakresie badanego wskaźnika, czy też nie. W tych pytaniach nie można było również przeprowadzić porównania z badaniami ESPAD, bowiem w nich zastosowano tylko rozkłady procentowe.

3. Próba badawcza

Założono objęcie badaniem dwóch grup wiekowych młodzieży szkół muzycznych, plastycznych i baletowych. Pierwsza grupa to uczniowie w wieku 15-16 lat uczęszczający do

² ESPAD, *Europejski Program Badań nad Używaniem Alkoholu i Środków Odurzających przez Młodzież Szkolną*, 2011 (materiały własne); ESPAD, *The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs* (www.espad.org)

trzecich klas gimnazjum, a druga to uczniowie w wieku 17-18 lat uczęszczający do drugich klas liceum. Owo założenie podyktowane było względami porównywalności z badaniami ESPAD 2011.

Operatem badanej populacji był wykaz ogólnokształcących szkół artystycznych³. W doborze próby badawczej wykorzystano metodę doboru celowego, bowiem ową próbę stanowili uczniowie tych szkół artystycznych, w których zatrudnia się specjalistów szkolnych – psychologów i pedagogów szkolnych⁴. W tych szkołach specjaliści szkolni poddawali badaniom wszystkich obecnych w tym dniu uczniów III klas gimnazjum i II klas liceum. Badaniami objęto próbę ogólnopolską ze wszystkich 13 regionów CEA⁵.

W badaniach udział wzięło 1647 uczniów szkół artystycznych. Ogółem przebadano 708 uczniów III klas gimnazjum (30,7% ogółu uczniów tego przedziału wiekowego), w tym 490 dziewcząt i 218 chłopców oraz 939 uczniów II klas liceum (23,1% ogółu uczniów), w tym 723 dziewcząt i 216 chłopców (tabela 1).

Tabela 1. Liczba dziewcząt i chłopców uczęszczających do trzecich klas gimnazjów i drugich klas liceów objętych badaniami

	Dziewczęta	Chłopcy	Chłopcy %
III klasy gimnazjum (15-16 lat)	N=490	N=218	30,7
	N=708		
II klasy liceum (17-18 lat)	N=723	N=216	23,1
	N=939		
Razem	N=1213	N=434	
	N=1647		

Badaniami objęto 53 szkoły artystyczne, w tym: 25 szkół muzycznych, 24 szkoły plastyczne i 4 szkoły baletowe, co stanowi 46,9% wszystkich ogólnokształcących szkół artystycznych. W sumie w badaniach uczestniczyło: 725 uczniów szkół muzycznych, 827 uczniów szkół plastycznych i 95 uczniów szkół baletowych, co stanowi 44,7% wszystkich uczniów ogólnokształcącego szkolnictwa artystycznego w tym przedziale wiekowym. Dane powyższe ilustruje tabela 2.

³ Wykaz szkół artystycznych w Polsce. Materiały CEA.

⁴ U. Bissinger-Ćwierz, *Wykaz psychologów i pedagogów szkolnych szkolnictwa artystycznego w poszczególnych regionach Centrum Edukacji Artystycznej*. Materiały CEA.

⁵ Wykaz regionów CEA na stronie www.cea.art.pl

Tabela 2. Liczba szkół artystycznych i uczniów biorących udział w badaniu

	Muzyczne	Plastyczne	Baletowe	% całej populacji
Ogólnokształcące szkoły artystyczne	N=25	N=24	N=4	46,9
	N=53			
Uczniowie szkół artystycznych	N=725	N=827	N=95	44,7
	N=1647			

Typy szkół artystycznych a rozkład próby badawczej w kontekście poziomu klas oraz płci prezentuje tabela 3. Z zestawienia wynika, iż najliczniejszą grupę stanowili uczniowie szkół plastycznych (50,2%), a najmniejszą uczniowie szkół baletowych (5,7%). Grupa uczniów szkół muzycznych wynosiła 44%. Najliczniejszą grupę dziewcząt reprezentowały uczennice II klas liceum plastycznego (513), a najliczniejszą grupę chłopców uczniowie III klas gimnazjum muzycznego (157).

Tabela 3. Typ szkoły artystycznej a próba badawcza

	Typ ogólnokształcącej szkoły artystycznej								
	Szkoła Muzyczna (SM)			Szkoła plastyczna (SP)			Szkoła baletowa (SB)		
	Poziom klasy	l.dz.	l.ch.	razem	l.dz.	l.ch.	razem	l.dz.	l.ch.
III klasy gimnazjum	266	157	423	170	49	219	54	12	66
II klasy liceum	186	116	302	513	95	608	24	5	29
Razem	452	273	725	683	144	827	78	17	95
%	25,7	18,3	44,0	13,2	36,9	50,2	4,0	1,7	5,7

l.dz. – liczba dziewcząt, l.ch. – liczba chłopców

4. Procedura badawcza

Badania zrealizowane zostały metodą ankiety audytoryjnej przez grupę 53 psychologów i pedagogów szkolnych pracujących w ogólnokształcących szkołach muzycznych, plastycznych i baletowych. Zostali oni przeszkoleni w zakresie przestrzegania

metodologicznych warunków badań. Otrzymali również egzemplarz wystandaryzowanego kwestionariusza ankiety wraz z dokładną instrukcją jego zastosowania oraz arkusze zbiorcze, osobno dla gimnazjum, dla liceum oraz arkusz ogólny. Specjaliści szkolni przeprowadzali badania w szkołach, w których są zatrudnieni na etacie psychologa lub pedagoga szkolnego. Oprócz jednej szkoły artystycznej, gdzie młodzież odmówiła udziału w badaniach z powodu „pytań które znacząco wkraczają w ich sferę osobistą”, we wszystkich pozostałych 53 szkołach badania zrealizowano bez przeszkód.

W procedurze badań specjalny nacisk położono na ściśle przestrzeganie przez badaczy reguł metodologicznych, które stanowią gwarancję rzetelności wykonywanych czynności badawczych. A zatem zobligowani oni zostali przed badaniami do zorganizowania spotkania z rodzicami uczniów, informując o celu badań i kategoriach pytań badawczych. Należało również zapytać rodziców, czy wyrażają zgodę na badanie ich dzieci, przy czym nie odnotowano przypadku niewyrażenia zgody. Badania miały być wykonane podczas zajęć lekcyjnych np. na godzinie wychowawczej. Obecność psychologa/pedagoga wymagana była od początku do końca badań, przy jednoczesnym braku obecności nauczyciela w klasie w trakcie badania.

Przed rozpoczęciem badań zobowiązano ankietatorów do wykreowania w klasie atmosfery skupienia i powagi oraz podania uczniom instrukcji wstępnej, która jednocześnie umieszczona była na pierwszej stronie kwestionariusza. Zapewniono w niej uczniom o anonimowości i poufności badań, zarówno na poziomie indywidualnym, jak i na poziomie szkół oraz regionów. Wyniki badań mogą być prezentowane tylko jako wskaźniki ogólnopolskie. W celu zapewnienia respondentom maksymalnego poczucia bezpieczeństwa zaproponowano specjalną procedurę zwrotu wypełnionego kwestionariusza w zaklejonej kopercie.

Po wykonaniu badań ankietarzy wypełniali arkusze zbiorcze dla gimnazjum, liceum i arkusz ogólny, po czym przesyłali w wersji elektronicznej i papierowej do psychologów Specjalistycznych Poradni Psychologiczno-Pedagogicznych (SPPP) CEA w różnych miastach. I tak wyniki z sześciu regionów (I-zachodniopomorski, III-pomorski, IV-kujawsko-pomorski, V-wielkopolski, VI-lubuski, VIII-opolski) dostarczono do SPPP CEA w Bydgoszczy, z czterech regionów (VII-dolnośląski, IX-śląski, X-małopolski, XII-lubelski) przesłano do SPPP CEA w Zduńskiej Woli i z kolejnych czterech (XI-podkarpacki, XIII-łódzki, XIV/XV-północno-wschodni, XVI-mazowiecki) do SPPP CEA w Warszawie. Psycholodzy owych poradni CEA opracowali makroregionalne ankiety zbiorcze,

a zestawienia całościowego wyników ogólnopolskich dokonał psycholog SPPP CEA w Lublinie.

5. Wyniki

Na podstawie analizy ilościowej wyników otrzymano aktualne dane dotyczące młodzieży ogólnokształcących szkół muzycznych, plastycznych i baletowych w zakresie następujących wskaźników: palenia tytoniu, picia napojów alkoholowych, używania narkotyków i dopalaczy, używania komputera i Internetu, stosunków panujących w rodzinie oraz przemocy rówieśniczej o charakterze seksualnym.

5.1. Palenie tytoniu

W badaniu uwzględniono dwa wymiary czasowe związane z rozpowszechnieniem palenia tytoniu: uwzględniający kontekst całego życia respondenta oraz kontekst 30 dni przed badaniem. Pierwszy z nich pozwala na ustalenie zasięgu zjawiska podejmowania prób palenia tytoniu. Drugi umożliwia uchwycenie rozmiarów grupy uczniów aktualnie palących tytoń, w tym okazjonalnie lub regularnie.

Tabela 4 zawiera dane dotyczące doświadczeń z paleniem tytoniu na przestrzeni całego życia.

Tabela 4. Palenie tytoniu kiedykolwiek w życiu

Poziom klasy	Liczba razy	Typ szkoły artystycznej				ESPAD 2011
		SM	SP	SB	SA	
		3,04	2,75	2,65	2,92	
III klasy gimnazjum	1 nigdy	49,6	45,6	40,9	45,7	42,8
	2 1-2	10,9	13,2	19,7	12,9	15,3
	3 3-5	8,7	7,3	13,6	7,6	8,0
	4 6-9	7,1	6,4	6,1	6,4	4,1
	5 10-19	5,2	5,9	9,1	6,4	4,4
	6 20-39	4,0	2,7	0,00	3,8	3,5
	7 40 lub więcej	13,9	13,7	10,6	16,5	21,8
		3,59	3,82	3,89	3,75	
II klasy liceum	1 nigdy	41,1	33,8	34,5	35,8	29,1
	2 1-2	8,9	11,7	10,3	11,9	15,0
	3 3-5	6,6	4,9	3,4	5,7	7,9
	4 6-9	5,9	4,1	6,9	4,5	5,6
	5 10-19	4,6	5,6	6,9	5,4	6,0
	6 20-39	5,9	4,8	3,4	5,2	4,4
	7 40 lub więcej	26,8	32,9	34,5	31,5	32,0

W ciągu całego życia jakiegokolwiek doświadczenia związane z paleniem tytoniu miało 53,6% uczniów III klas gimnazjum i 64,2% uczniów II klas liceum szkół artystycznych. Wskaźniki te są tylko nieznacznie niższe od tych uzyskanych ze szkół nieartystycznych (57,1% gimnazjum, 70,9% liceum). Generalnie uczniowie II klas liceum podejmowali próby palenia papierosów istotnie częściej niż uczniowie III klas gimnazjum ($p < 0,001$), w tym grupami o najwyższych odsetkach są: uczniowie III klasy gimnazjum szkół baletowych (59,1%) i uczniowie II klas liceum szkół plastycznych (66,2%).

Wśród uczniów szkół artystycznych, którzy podejmowali próby palenia, można wyróżnić dwie grupy. Do pierwszej zaliczamy uczniów, którzy palili nie więcej niż 19 razy w swoim życiu. W tej kategorii mieści się 33,3% uczniów III klas gimnazjum i 25,9% uczniów II klas liceum. Grupa druga to uczniowie, którzy palili od 20 do 40 lub więcej razy, a zatem jest to grupa w której palenie tytoniu wyszło już poza fazę eksperymentowania. Uczniowie III klas gimnazjum stanowią w niej 20,3%, w tym najwyższe wskaźniki uzyskano w gimnazjach muzycznych (17,9%) i plastycznych (16,4%), a uczniowie II klas liceum 36,7%, w tym uczniowie poszczególnych typów szkół uzyskali podobne, ponad 30% odsetki. Oznacza to, że więcej niż co trzeci licealista szkół artystycznych pali już w sposób ryzykowny papierosy.

W czasie 30 dni przed badaniem paliło 24,2% piętnasto-szesnastolatków i 37,3% siedemnasto-osiemnastolatków ze szkół artystycznych (tabela 5). Są to również nieco mniejsze wskaźniki, niż uzyskano w badaniu uczniów szkół nieartystycznych.

Tabela 5. Palenie papierosów w ciągu ostatnich 30 dni przed badaniem

Ogólnie		Typ szkoły artystycznej				ESPAD 2011	
		SM	SP	SB	SA		
		1,63	1,55	1,51	1,25		
III klasy gimnazjum	1	Wcale nie palił(a)em w czasie ostatnich 30 dni	77,5	75,8	83,33	75,8	70,2
	2	Mniej niż 1 papieros na tydzień	10,2	9,6	9,1	10,2	8,2
	3	Mniej niż 1 papieros dziennie	3,5	4,1	1,5	3,7	4,1
	4	1-5 papierosów dziennie	5,7	5,5	6,1	6,8	8,2
	5	6-10 papierosów dziennie	1,9	2,7	0,00	2,9	5,3

	6	11-20 papierosów dziennie	0,2	0,9	0,00	0,6	2,4
	7	Więcej niż 20 papierosów dziennie	0,5	0,9	0,00	0,9	1,7
			1,92	1,99	2,14	1,97	
II klasy liceum	1	Wcale nie paliłem(am) w czasie ostatnich 30 dni	63,2	63,5	62,1	62,7	58,1
	2	Mniej niż 1 papieros na tydzień	12,9	60,2	6,9	10,3	9,8
	3	Mniej niż 1 papieros dziennie	5,6	9,7	3,4	6,5	4,9
	4	1-5 papierosów dziennie	11,3	6,6	17,2	12,2	11,1
	5	6-10 papierosów dziennie	3,9	13,3	6,9	4,7	9,0
	6	11-20 papierosów dziennie	1,9	4,9	0,0	2,1	5,0
	7	Więcej niż 20 papierosów dziennie	0,9	2,3	3,4	1,3	2,1

Najwyższy odsetek w zakresie palenia tytoniu w czasie 30 dni przed badaniem uzyskali uczniowie gimnazjum szkół plastycznych (24,2%) i muzycznych (22,5%). Na poziomie liceum wszystkie szkoły artystyczne uzyskały podobne odsetki, przekraczające 35%. Pod względem nasilenia palenia tytoniu odnotowano następujące zróżnicowania. Badani z obu poziomów nauczania w zbliżonych odsetkach zaliczali się do grupy palących rzadziej, niż raz dziennie (13,8% uczniów III klas gimnazjum i 16,8% uczniów II klas liceum). Palący codziennie od 1 do 20 papierosów to 10,3% uczniów młodszych i 18,9% uczniów starszych. Więcej niż 20 papierosów dziennie pali jeden na 111 uczniów gimnazjum i jeden na 77 uczniów liceum szkół artystycznych.

Zarówno wskaźniki uczniów, którzy podejmowali pojedyncze próby z paleniem, jak i tych, którzy wyszli już poza fazę eksperymentowania, są wyższe wśród chłopców, niż wśród dziewcząt. Prawidłowość ta występuje w obu grupach starszych i młodszych uczniów. Dane te ilustruje tabela 6 i 7.

Tabela 6. Palenie tytoniu w czasie ostatnich 30 dni wśród chłopców

Poziom klasy		Typ szkoły artystycznej	Typ szkoły artystycznej				ESPAD 2011
			SM	SP	SB	SA	
			1,74	1,65	2,58	1,77	
III klasy gimnazjum	1	Wcale nie paliłem(am) w czasie ostatnich	61,1	75,5	58,3	64,2	68,8

	30 dni						
2	Mniej niż 1 papieros na tydzień	13,4	6,1	8,3	11,5	7,0	
3	Mniej niż 1 papieros dziennie	3,2	6,1	8,3	4,1	4,0	
4	1-5 papierosów dziennie	5,7	8,2	0,00	5,9	8,1	
5	6-10 papierosów dziennie	3,8	0,00	8,3	3,2	6,7	
6	11-20 papierosów dziennie	0,6	2,0	0,00	0,9	3,2	
7	Więcej niż 20 papierosów dziennie	1,9	2,0	16,7	2,7	2,2	
		2,12	2,34	3,80	2,26		
II klasy liceum	1	Wcale nie paliłem(am) w czasie ostatnich 30 dni	52,6	50,5	0,00	50,5	54,1
	2	Mniej niż 1 papieros na tydzień	10,3	14,7	20,0	12,5	10,0
	3	Mniej niż 1 papieros dziennie	7,8	3,2	0,00	5,6	4,5
	4	1-5 papierosów dziennie	16,4	17,9	60,0	18,1	11,0
	5	6-10 papierosów dziennie	2,6	4,2	20,0	3,7	10,2
	6	11-20 papierosów dziennie	1,7	4,2	0,00	2,8	7,4
	7	Więcej niż 20 papierosów dziennie	1,7	3,2	0,00	2,3	2,7

Tabela 7. Palenie tytoniu w czasie ostatnich 30 dni wśród dziewcząt

Poziom klasy		Typ szkoły artystycznej				ESPAD 2011	
		SM	SP	SB	SA		
		1,57	1,52	1,27	1,52		
III klasy gimnazjum	1	Wcale nie paliłem(am) w czasie ostatnich 30 dni	80,8	76,5	87,0	81,0	71,5
	2	Mniej niż 1 papieros na tydzień	9,0	10,6	5,6	9,2	9,4
	3	Mniej niż 1 papieros dziennie	2,6	3,5	0,00	3,5	4,2
	4	1-5 papierosów dziennie	5,6	4,7	7,4	6,9	8,3
	5	6-10 papierosów dziennie	0,7	3,5	0,00	3,1	3,9
	6	11-20 papierosów dziennie	0,4	0,6	0,00	0,4	1,5
	7	Więcej niż 20 papierosów dziennie	0,4	0,6	0,00	0,6	1,2

		1,81	1,92	2,79	1,89		
II klasy liceum	1	Wcale nie paliłem(am) w czasie ostatnich 30 dni	65,6	61,9	75,0	66,4	62,3
	2	Mniej niż 1 papieros na tydzień	14,5	8,8	4,2	9,7	9,5
	3	Mniej niż 1 papieros dziennie	4,3	7,2	4,2	6,8	5,3
	4	1-5 papierosów dziennie	7,5	12,3	8,3	10,5	11,2
	5	6-10 papierosów dziennie	5,4	5,1	4,2	4,9	7,7
	6	11-20 papierosów dziennie	2,1	1,9	0,00	1,9	2,4
	7	Więcej niż 20 papierosów dziennie	0,5	1,2	4,2	0,9	1,5

W klasach III gimnazjum szkół artystycznych przynajmniej raz w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem paliło 35,8% chłopców i 19% dziewcząt. Natomiast w klasach II liceum w czasie ostatniego miesiąca przed badaniem paliło już 45,9% chłopców i 37,7% dziewcząt. Przy czym w kategorii palenia od 1 do 5 papierosów dziennie najwyższe wskaźniki procentowe uzyskali chłopcy–uczniowie liceum szkół baletowych (60%) i dziewczęta-uczennice liceum szkół plastycznych (12,3%). Wyniki te opatrzyć trzeba zastrzeżeniem wynikającym z liczbowego zróżnicowania grup, jednak sygnał płynący od badanych chłopców liceów baletowych wymaga zastanowienia.

Więcej niż co drugi badany gimnazjalista i licealista po raz pierwszy w życiu zapalił papierosa w wieku 12-15 lat.

5.2. Picie napojów alkoholowych

Podobnie jak w dorosłej części społeczeństwa picie napojów alkoholowych jest najbardziej rozpowszechnione wśród młodzieży szkolnej. Próby picia alkoholu kiedykolwiek w życiu ma za sobą 79,8% uczniów III klas gimnazjum i 87,9% uczniów II klas liceum szkół muzycznych, plastycznych i baletowych. W czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem piło różne napoje alkoholowe 67,5% badanych gimnazjalistów i 77,6% licealistów szkół artystycznych. Za wskaźnik względnie częstego używania alkoholu przyjęto picie w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem. Jakiegokolwiek napoje alkoholowe w tym czasie piło 44,3% uczniów z grupy młodszej i 61,3% z grupy starszej. Nieco pocieszającym jest fakt, iż ogólnie

uczniowie szkół artystycznych istotnie rzadziej, niż uczniowie szkół nieartystycznych używali napoje alkoholowe (ESPAD 81,7 > SA 69,7; $p < 0,001$). Dane powyższe ilustruje tabela 8.

Tabela 8. Picie napojów alkoholowych – piwa, wina, wódki lub innych napojów spirytusowych

Poziom klas		Typ szkoły artystycznej					p <
		Szkoły muzyczne (SM)	Szkoły plastyczne (SP)	Szkoły baletowe (SB)	Szkoły artystyczne (SA)	Szkoły nieartystyczne (ESPAD 2011)	
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	82,5	75,8	75,7	79,8	87,3	0,001
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	69,7	65,3	60,6	67,5	78,3	0,001
	W czasie 30 dni przed badaniem	47,7	40,2	36,4	44,3	57,6	0,001
II klasy liceum	Kiedykolwiek w życiu	83,8	89,6	96,5	87,9	95,2	0,001
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	78,8	76,3	93,1	77,6	91,6	0,001
	W czasie 30 dni przed badaniem	62,2	60,0	79,3	61,3	80,4	0,001

Ogółem uczniowie uczący się na poziomie liceum pili alkohol częściej, niż uczniowie na poziomie gimnazjum, zarówno kiedykolwiek w życiu, jak i na 12 miesięcy i 30 dni przed badaniem ($p < 0,001$). Przy czym gimnazjaliści szkół muzycznych używali napoje alkoholowe istotnie częściej w czasie 30 dni przed badaniem, niż gimnazjaliści szkół plastycznych i baletowych ($p < 0,10$), a licealiści szkół baletowych pili alkohol istotnie częściej, niż licealiści szkół plastycznych i muzycznych, zarówno w czasie 12 miesięcy przed badaniem, jak i 30 dni przed badaniem ($p < 0,05$). Wyniki te trzeba jednak traktować ze szczególną ostrożnością z uwagi na znaczne dysproporcje liczebności poszczególnych grup badawczych – uczniowie szkół baletowych stanowili grupę najmniejszą.

Rozpowszechnienie picia alkoholu okazało się zróżnicowane ze względu na płeć w kontekście analizy picia w czasie 12 miesięcy i 30 dni przed badaniem (tabela 9 i 10). Generalnie chłopcy-uczniowie szkół artystycznych używali napoje alkoholowe istotnie częściej niż dziewczęta, zarówno w czasie 12 miesięcy przed badaniem (ch 77,4% > dz 71,3%; $p < 0,05$), jak i w czasie 30 dni przed badaniem (ch 61,3% > dz 50,7%; $p < 0,001$).

Tabela 9. Picie napojów alkoholowych wśród chłopców

Poziom klasy		Typ szkoły artystycznej				ESPAD 2011	p <
		SM	SP	SB	SA		
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	89,2	65,3	91,6	83,9	89,0	0,05
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	77,7	59,2	83,3	73,8	80,2	0,05
	W czasie 30 dni przed badaniem	56,0	38,8	41,6	51,4	62,3	0,01
II klasy liceum	Kiedykolwiek w życiu	82,7	93,7	100	87,9	96,2	0,001
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	76,7	85,3	100	81,0	93,9	0,001
	W czasie 30 dni przed badaniem	68,9	72,6	100	71,23	84,9	0,001

Na poziomie gimnazjum chłopcy-uczniowie szkół muzycznych istotnie częściej spożywali alkohol niż uczniowie szkół plastycznych, biorąc pod uwagę każdą kategorię: kiedykolwiek w życiu ($p < 0,001$), w czasie 12 miesięcy ($p < 0,05$), w czasie 30 dni ($p < 0,05$). Natomiast chłopcy-uczniowie szkół plastycznych istotnie częściej pili alkohol kiedykolwiek w życiu, niż chłopcy-uczniowie szkół baletowych ($p < 0,10$).

Na poziomie liceum chłopcy-uczniowie szkół plastycznych istotnie częściej pili napoje alkoholowe kiedykolwiek w życiu, niż uczniowie szkół muzycznych ($p < 0,05$). Natomiast 100% uczniów szkół baletowych piło napoje alkoholowe w każdej z trzech kategorii. Wynik ten jednak trudno porównywać z wynikami uzyskanymi przez pozostałe grupy, z uwagi na to, iż przebadano tylko pięciu chłopców-uczniów szkół baletowych. Nie zmienia to jednak faktu, iż wszyscy badani chłopcy z poziomu licealnego szkół baletowych pili napoje alkoholowe zarówno kiedykolwiek w życiu, jak i w określonym czasie przed badaniem.

Generalnie chłopcy-uczniowie szkół artystycznych pili istotnie rzadziej napoje alkoholowe, niż uczniowie szkół nieartystycznych (ESPAD 84,4% > SA 74,9%; $p > 0,001$).

Tabela 10. Picie napojów alkoholowych wśród dziewcząt

Poziom klasy		Typ szkoły artystycznej				ESPAD 2011	p <
		SM	SP	SB	SA		
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	78,2	78,8	72,2	77,7	85,6	0,001
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	63,5	67,0	55,5	63,9	76,5	0,001
	W czasie 30 dni przed badaniem	40,6	40,6	35,2	40,0	53,1	0,001
II klasy liceum	Kiedykolwiek w życiu	83,9	88,9	95,8	87,8	94,2	0,001
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	79,0	74,6	91,6	76,3	89,2	0,001
	W czasie 30 dni przed badaniem	56,4	57,67	75,0	57,9	75,6	0,001

Jak wynika z tabeli 10, na poziomie gimnazjum nie odnotowano żadnych istotnych różnic w picciu napojów alkoholowych przez dziewczęta-uczenice szkół artystycznych. Podczas gdy na poziomie liceum uczennice szkół plastycznych istotnie częściej piły alkohol kiedykolwiek w życiu, niż uczennice szkół muzycznych ($p < 0,10$). Natomiast uczennice szkół baletowych uzyskały wysokie wskaźniki w używaniu napojów alkoholowych kiedykolwiek w życiu (95,8%) i w czasie 12 miesięcy przed badaniem (91,6%). Z uwagi jednak na stosunkowo małą liczbę badanych uczennic szkół baletowych wyniki te nie mogą być porównywane z innymi grupami. Budzi się jednak uzasadniony niepokój związany z samą wysokością wskaźnika picia alkoholu przez uczennice tańca.

Konsumpcję poszczególnych rodzajów napojów alkoholowych prześledzimy na przykładzie doświadczeń alkoholowych młodzieży szkół artystycznych zebranych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem (tabela 11).

Tabela 11. Picie poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem

Poziom klasy		Typ szkoły artystycznej				ESPAD 2011	p <
		SM	SP	SB	SA		
III klasy gimnazjum	Picie piwa	38,8	32,9	30,3	36,1	57,4	0,001
	Picie wina	26,5	27,8	22,7	26,5	26,0	n.i.*
	Picie wódki	34,0	20,5	25,7	29,1	40,7	0,001
II klasy liceum	Picie piwa	49,3	49,3	55,2	49,5	78,1	0,002

	Picie wina	35,4	39,8	68,9	39,3	35,6	0,05
	Picie wódki	43,4	45,5	68,9	45,6	62,8	0,001

*wynik nieistotny statystycznie

Zarówno wśród badanych gimnazjalistów, jak i licealistów najbardziej popularnym napojem alkoholowym jest piwo, na drugim miejscu wódka, a na trzecim – wino. Picie piwa zdarzyło się w tym czasie prawie połowie uczniów liceum artystycznego (49,5%) i jednej trzeciej uczniów gimnazjum (36,1%). Wódkę pił co najmniej raz w ciągu ostatnich 30 dni przed badaniem więcej niż z co drugi badany licealista (45,6%) i więcej niż co czwarty gimnazjalista (29,1%). Wino piła ponad jedna trzecia grupy starszej (39,3%) i prawie jedna czwarta grupy młodszej (25,5%).

Jak wynika z powyższych danych, każdy z tych trzech rodzajów alkoholu jest bardziej popularny w klasach licealnych, niż gimnazjalnych ($p < 0,001$). Wyniki te są proporcjonalnie zbliżone z wynikami badań ESPAD 2011, przy czym konsumpcja napojów alkoholowych w tej kategorii jest istotnie większa wśród uczniów szkół nieartystycznych. Jedynie w kategorii „picie wina” nie odnotowano różnic istotnych statystycznie, co oznacza, że zarówno młodzież ze szkół artystycznych, jak i nieartystycznych konsumowała podobne ilości tego alkoholu.

W kontekście typów szkół artystycznych odnotowano, iż istotnie częściej od pozostałych uczniów pili wódkę w czasie 30 dni przed badaniem gimnazjaliści szkół muzycznych ($p < 0,001$). Natomiast na poziomie liceum znacząco wysokie wskaźniki uzyskali uczniowie szkół baletowych w kontekście konsumpcji wina i wódki (68, 9%).

Odsetek badanej młodzieży szkół artystycznych pijącej piwo, wódkę i wino w czasie 30 dni przed badaniem jest istotnie wyższy wśród chłopców, niż wśród dziewcząt (tabela 12 i 13). W porównaniu do młodzieży szkół nieartystycznych w obydwu grupach uzyskano wynik istotnie niższy ($p < 0,001$), z wyjątkiem kategorii „picie wina”. Na poziomie liceum dziewczęta ze szkół artystycznych konsumowały podobne ilości wina, co dziewczęta ze szkół nieartystycznych. Natomiast chłopcy z grupy młodszej i starszej szkół artystycznych pili istotnie częściej wino na 30 dni przed badaniem, niż chłopcy ze szkół nieartystycznych (gimnazjum $p < 0,05$, liceum $p < 0,10$).

Tabela 12. Picie poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem wśród chłopców

Poziom klasy		Typ szkoły artystycznej				ESPAD 2011	p <
		SM	SP	SB	SA		
III klasy gimnazjum	Picie piwa	47,2	32,6	25,0	42,7	62,2	0,001
	Picie wina	35,7	26,5	16,7	32,6	25,1	0,05
	Picie wódki	37,6	20,4	41,7	33,9	45,8	0,001
II klasy liceum	Picie piwa	59,5	70,5	100	65,3	83,8	0,001
	Picie wina	33,6	44,2	40	38,4	32,4	0,10
	Picie wódki	50,9	58,9	100	55,5	69,1	0,001

Tabela 13. Picie poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem wśród dziewcząt

Poziom klasy		Typ szkoły artystycznej				ESPAD 2011	p <
		SM	SP	SB	SA		
III klasy gimnazjum	Picie piwa	26,7	32,9	31,5	29,4	52,8	0,001
	Picie wina	13,2	28,2	24,1	19,6	26,8	0,001
	Picie wódki	22,9	20,6	22,2	22,0	35,8	0,001
II klasy liceum	Picie piwa	43,0	45,4	45,8	44,8	72,1	0,001
	Picie wina	36,5	36,1	75,0	37,5	39,0	n.i.
	Picie wódki	33,3	40,9	62,5	39,7	56,0	0,001

Chłopcy-gimnazjaliści szkół muzycznych istotnie częściej niż ich koledzy ze szkół plastycznych konsumowali na 30 dni przed badaniem piwo ($p < 0,10$) i wódkę ($p < 0,05$). Natomiast te napoje alkoholowe piło 100% badanych chłopców ze szkół baletowych. W porównaniu do dziewcząt ze szkół muzycznych, dziewczęta-gimnazjalistki ze szkół plastycznych istotnie częściej piły w ciągu miesiąca przed badaniem wino ($p < 0,01$), a dziewczęta-licealistki wódkę ($p < 0,10$). Natomiast dziewczęta-licealistki ze szkół baletowych istotnie częściej niż ich koleżanki z pozostałych szkół artystycznych piły zarówno wino ($p < 0,001$) jak i wódkę ($p < 0,01$).

Inicjacja picia napojów alkoholowych w przypadku uczniów III klas gimnazjum szkół artystycznych wygląda następująco: w wieku 9-12 lat więcej niż co siódmy gimnazjalista podejmował próby picia piwa i wina, natomiast w wieku 13-15 lat piwo konsumował już prawie co drugi gimnazjalista (42,9%), a wino i wódkę mniej niż co trzeci (38,8% i 36,6%). Należy podkreślić również, iż gimnazjaliści podejmowali istotniej częściej, niż obecni uczniowie liceum, pierwsze próby picia wina w wieku 9-12 lat ($p < 0,01$) i próby picia wódki w wieku 13-15 lat ($p < 0,05$) (tabela 14).

W kontekście typów szkół artystycznych, gimnazjaliści szkół plastycznych istotnie częściej niż ich koledzy ze szkół muzycznych inicjowali w wieku 9-12 lat picie piwa ($p < 0,10$) i wódki ($p < 0,10$). Natomiast 50% badanych gimnazjalistów szkół baletowych w wieku 13-15 lat miało już za sobą pierwsze próby konsumowania wódki.

Tabela 14. Inicjacja picia napojów alkoholowych

Poziom klasy		Typ szkoły artystycznej			
		SM	SP	SB	SA
III klasy gimnazjum	Picie piwa 9 – 12 l 13 – 15 l	13,2	18,7	13,6	14,9
		43,7	41,5	42,4	42,9
	Picie wina 9 – 12 l 13 – 15 l	13,4	15,1	15,1	14,1
		38,5	40,6	34,8	38,8
	Picie wódki 9 – 12 l 13 – 15 l	5,7	7,8	1,5	5,9
		36,6	33,3	50,0	36,9
II klasy liceum	Picie piwa 9 – 12 l 13 – 15 l	7,9	14,1	20,6	12,3
		38,4	42,8	20,6	40,7
	Picie wina 9 – 12 l 13 – 15 l	7,3	10,7	13,8	9,7
		34,1	37,6	27,6	36,2
	Picie wódki 9 – 12 l 13 – 15 l	3,9	4,9	0	4,5
		32,1	32,6	20,7	32,0

W kontekście zróżnicowania płci na poziomie gimnazjum odnotowano istotnie częstsze inicjacje picia napojów alkoholowych wśród chłopców, niż wśród dziewcząt w konsumpcji piwa ($p < 0,01$) i wódki ($p < 0,05$). Na poziomie liceum takich różnic nie odnotowano, co świadczy o tym, iż częstość inicjacji używania napojów alkoholowych w wieku 9-15 lat u dziewcząt i chłopców jest podobna.

Pierwsze przekroczenie progu nietrzeźwości w wieku 13-15 lat nastąpiło u ponad 20 % badanych uczniów szkół artystycznych, przy czym wskaźniki u dziewcząt i chłopców są

podobne. Chłopcy-uczniowie szkół muzycznych i plastycznych istotnie częściej niż uczniowie szkół baletowych doświadczali pierwszego upicia się w wieku 13-15 lat. Natomiast dziewczęta-licealistki szkół plastycznych istotnie częściej w tym wieku doświadczyły pierwszego przekroczenia progu nietrzeźwości, niż uczennice szkół muzycznych.

W czasie 12 miesięcy przed badaniem uczniowie III klas gimnazjum szkół artystycznych doświadczali istotnie rzadziej problemów z powodu picia alkoholu, niż gimnazjaliści szkół nieartystycznych, oprócz niechcianych doświadczeń seksualnych (brak istotnych różnic między obiema grupami) i interwencji pogotowia ratunkowego (gimnazjaliści szkół artystycznych istotnie częściej korzystali z tej formy pomocy ($p < 0,05$)). Natomiast uczniowie II klas liceum w takim samym stopniu, jak licealiści szkół nieartystycznych ulegali wypadkom i uszkodzeniom ciała, mieli poważne problemy z przyjaciółmi i korzystali z interwencji pogotowia ratunkowego. Ponadto licealiści szkół artystycznych istotnie częściej byli ofiarą rabunku lub kradzieży ($p < 0,001$) i niechcianych doświadczeń seksualnych ($p < 0,10$). Dane powyższe ilustruje tabela 15.

Tabela 15. Doświadczenie problemów z powodu picia alkoholu w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem

Poziom klasy		Typ szkoły artystycznej				ESPAD 2011	p <
		SM	SP	SB	SA		
III klasy gimnazjum	Bójka	1,6	3,7	0	2,1	10,5	0,001
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	7,1	8,7	0	6,9	9,8	0,05
	Poważne problemy z rodzicami	6,6	14	6,1	8,9	13,8	0,001
	Poważne problemy z przyjaciółmi	10,2	7,3	4,5	8,7	11,7	0,05
	Gorsze wyniki w nauce i aktywności artystycznej	8,5	11	0	8,3	12,4	0,01
	Stałeś się ofiarą rabunku lub kradzieży	0,7	0,9	0	0,7	2,9	0,001
	Kłopoty z policją	6,1	3,7	3,0	5,1	7,5	0,05
	Interwencja pogotowia	1,6	12	1,5	4,8	2,8	0,05

	Seks bez zabezpieczeń	2,1	5,5	0	2,9	7,0	0,001
	Niechciane doświadczenia seksualne	3,3	3,7	1,5	3,2	4,4	n.i.
II klasy liceum	Bójka	6,6	3,9	6,9	4,9	15,3	0,001
	Wypadek lub uszkodzenie ciała	16,2	11,2	10,3	12,7	12,1	n.i.
	Poważne problemy z rodzicami	11,9	11,0	17,2	11,5	15,9	0,001
	Poważne problemy z przyjaciółmi	13,9	12,7	6,9	12,9	13,5	n.i.
	Gorsze wyniki w nauce i aktywności artystycznej	13,6	12,5	13,7931	12,9	18,7	0,001
	Stałeś się ofiarą rabunku lub kradzieży	5,6	11,2	3,4	9,1	2,8	0,001
	Kłopoty z policją	8,9	7,4	10,3	7,9	10,4	0,05
	Interwencja pogotowia	4,6	1,8	0	2,7	2,8	n.i.
	Seks bez zabezpieczeń	8,6	6,7	0	7,1	13,1	0,001
	Niechciane doświadczenia seksualne	8,3	4,9	3,4	5,7	4,5	0,10

Generalnie uczniowie poziomu licealnego szkół artystycznych doświadczali istotniej częściej wymienionych problemów wynikających z powodu picia alkoholu, niż uczniowie gimnazjum, z wyjątkiem interwencji pogotowia ratunkowego, z której częściej korzystali badani gimnazjaliści ($p < 0,05$). Przy czym uczniowie III klas gimnazjum szkół plastycznych istotnie częściej doświadczali problemów z rodzicami ($p < 0,01$), korzystali z interwencji pogotowia ($p < 0,001$) i uprawiali seks bez zabezpieczeń ($p < 0,05$), niż gimnazjaliści szkół muzycznych. Natomiast u badanych gimnazjalistów szkół baletowych po wypiciu alkoholu

nie odnotowano żadnego przypadku bójk, wypadku czy uszkodzenia ciała, gorszych wyników w nauce i aktywności artystycznej, bycia ofiarą rabunku lub kradzieży czy uprawiania seksu bez zabezpieczeń.

Inaczej przedstawia się sytuacja na poziomie liceum. Uczniowie szkół muzycznych istotnie częściej, niż uczniowie szkół plastycznych, w wyniku picia napojów alkoholowych ulegali wypadkom lub uszkodzeniom ciała ($p < 0,05$), korzystali z interwencji pogotowia ratunkowego ($p < 0,05$) oraz byli ofiarami rabunku i kradzieży ($p < 0,01$). Natomiast u badanych licealistów szkół baletowych, mimo iż nie odnotowano żadnego przypadku interwencji pogotowia czy też uprawiania seksu bez zabezpieczeń, to jednak odnotowano istotnie częstszy, niż u uczniów szkół plastycznych, udział w awanturach ($p < 0,001$) i wypadkach ($p < 0,001$) oraz poważne problemy z rodzicami ($p < 0,10$) oraz pogorszenie się wyników w nauce i aktywności artystycznej ($p < 0,001$).

5.3. Używanie narkotyków

Pojęcie „narkotyk” rozumiane jest jako substancja psychoaktywna inna niż alkohol i tytoń. Obejmuje ono zatem substancje nielegalne, jak np. marihuana, haszysz, amfetamina, LSD, kokaina, heroina, ecstasy, polski „kompot”, a także niektóre legalne, jak leki psychotropowe⁶.

Dane z tabeli 16 pokazują, że 24,4% uczniów III klas gimnazjum i 41,2% uczniów II klas liceum szkół artystycznych eksperymentowało już w swoim życiu z używaniem marihuany i haszyszu.

Tabela 16. Używanie marihuany i haszyszu (konopi)

Poziom klasy		Typ szkoły artystycznej				ESPAD 2011	p <
		SM	SP	SB	SA		
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	25,8	24,6	15,1	24,4	24,3	n.i.
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	16,1	15,1	13,6	18,5	20,1	n.i.
	W czasie 30 dni przed badaniem	10,1	8,2	3,0	10,0	10,5	n.i.

⁶ Krajowy Program Przeciwdziałania Narkomanii na lata 2014-2017;

II klasy liceum	Kiedykolwiek w życiu	39,1	42,4	37,9	41,2	37,3	0,05
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	29,1	33,7	20,7	31,8	28,5	0,10
	W czasie 30 dni przed badaniem	15,9	14,1	13,8	14,7	15,0	n.i.

Wyniki badań wskazują również, iż uczniowie II klas liceum szkół artystycznych istotnie częściej, niż uczniowie szkół nieartystycznych, używali marihuanę i konopie zarówno kiedykolwiek w swoim życiu ($p < 0,05$), jak i w czasie 12 miesięcy przed badaniem ($p < 0,10$). Należy przy tym pamiętać, że używanie substancji w okresie jednego roku przed badaniami uważa się za wskaźnik aktualnego przyjmowania narkotyków.

Generalnie badani uczniowie liceum szkół artystycznych istotnie częściej używali narkotyki, niż badani uczniowie gimnazjum we wszystkich kategoriach czasowych: kiedykolwiek w życiu ($p < 0,001$), w czasie 12 miesięcy przed badaniem ($p < 0,001$) i w czasie 30 dni przed badaniem ($p < 0,01$).

Rozpowszechnienie podejmowania prób z substancjami psychoaktywnymi innymi niż alkohol i tytoń zależne jest od płci. Chłopcy istotnie częściej ($p < 0,001$) deklarują próby używania narkotyków, niż dziewczęta. W tym znacząco wysoki jest wskaźnik używania narkotyków chociaż raz w życiu przez chłopców-uczniów gimnazjów muzycznych (34,5%) i plastycznych (35,6%). Chłopcy-uczniowie liceów plastycznych (48,4%) istotnie częściej eksperymentowali z marihuaną i haszyszem w czasie 12 miesięcy przed badaniem ($p < 0,10$), niż ich koledzy ze szkół muzycznych (35,3%). Natomiast dziewczęta-uczennice liceum plastycznych (34,9%) istotnie częściej, niż ich koleżanki ze szkół muzycznych (26,6%) deklarowały kontakt z tymi narkotykami zarówno kiedykolwiek w życiu, jak i w okresie jednego roku przed badaniem ($p < 0,05$). Dane ilustruje tabela 17 i 18.

Tabela 17. Używanie marihuany i haszyszu wśród chłopców

		Typ szkoły artystycznej					
Poziom klasy		SM	SP	SB	SA	ESPAD 2011	$p <$
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	34,5	35,6	25	36,7	29,9	0,05

	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	25,2	30,5	25	29,3	24,6	n.i.
	W czasie 30 dni przed badaniem	16,0	22,4	8,3	19,7	13,6	0,05
II klasy liceum	Kiedykolwiek w życiu	48,3	58,9	20	52,3	46,7	n.i.
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	35,3	48,4	20	40,7	36,4	n.i.
	W czasie 30 dni przed badaniem	18,9	26,3	20	22,2	20,5	n.i.

Tabela 18. Używanie marihuany i haszyszu wśród dziewcząt

Poziom klasy		Typ szkoły artystycznej				ESPAD 2011	p <
		SM	SP	SB	SA		
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	11,3	22,9	12,9	15,5	18,9	0,10
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	8,6	12,3	11,1	10,2	15,8	0,01
	W czasie 30 dni przed badaniem	0	5,3	1,8	2,0	7,5	0,001
II klasy liceum	Kiedykolwiek w życiu	30,6	39,4	41,7	37,2	27,0	0,001
	W czasie 12 miesięcy przed	22,6	30,9	20,8	28,5	20,2	0,001

	badaniem						
	W czasie 30 dni przed badaniem	11,3	12,1	12,5	11,9	9,2	0,10

Więcej niż co szósty gimnazjalista szkół artystycznych po raz pierwszy spróbował marihuanę i haszysz w wieku 14-15 lat, a już co czwarty licealista miał za sobą pierwszą próbę w wieku 16-17 lat (tabela 19).

Tabela 19. Inicjacja używania marihuany i haszyszu

Poziom klasy		Typ szkoły artystycznej			
		SM	SP	SB	SA
III klasy gimnazjum	9 lub mniej	0,4	1,8	0	0,8
	10 – 11	0	0,9	0	0,3
	12 – 13	2,8	4,6	0	3,1
	14 – 15	13,9	18,3	10,6	14,9
II klasy liceum	9 lub mniej	3,3	0,1	0	1,2
	10 – 11	0,3	0,3	0	0,3
	12 – 13	0,9	4,1	0	2,9
	14 – 15	8,9	13,1	0	11,4
	16 – 17	22,2	26,1	24,2	24,8
	18	0,9	0	6,9	0,5

Wiek inicjacji używania narkotyków u dziewcząt i chłopców jest podobny, chociaż w przedziale wiekowym 14-17 lat chłopcy istotnie częściej podejmują pierwsze próby używania marihuany i haszyszu ($p < 0,01$ (ch 17,1% > dz 11,5%).

Badaniu została poddana również częstość używania kiedykolwiek w życiu przez młodzież szkół artystycznych innych nielegalnych substancji psychoaktywnych, do których zaliczamy: amfetaminę, LSD, kokainę, ecstasy, heroinę i polską heroiny tzw. „kompot” (tabela 20).

Tabela 20. Używanie nielegalnych substancji psychoaktywnych kiedykolwiek w życiu

Poziom klasy		Typ szkoły artystycznej				ESPAD 2011	p <
		SM	SP	SB	SA		
III klasy gimnazjum	Amfetamina	2,6	23,7	1,5	9,0	4,6	0,001
	LSD	5,7	13,2	4,5	7,9	3,3	0,001
	Kokaina	1,4	14,6	3,0	5,6	3,3	0,01
	Ecstasy	1,2	3,6	0	1,8	3,0	0,10

	Heroina	0,9	3,6	0	1,7	1,3	n.i.
	„Kompot”	0,9	3,2	1,5	1,7	2,4	n.i.
II klasy liceum	Amfetamina	5,3	5,9	6,9	5,7	8,3	0,01
	LSD	5,3	7,6	10,3	6,9	3,9	0,001
	Kokaina	4	3,1	6,9	3,5	3,9	n.i.
	Ecstasy	4	2,8	3,4	3,2	5,0	0,05
	Heroina	3,3	0,8	6,9	1,8	1,2	n.i.
	„Kompot”	3,6	1,1	3,4	2,0	2,0	n.i.

Wyniki wskazują, iż istotnie częściej wszystkich ww. wymienionych narkotyków używali uczniowie III klas gimnazjum szkół plastycznych, niż ich koledzy ze szkół muzycznych i baletowych ($p < 0,001$). Na poziomie liceum różnice te są bardziej wyrównane. W porównaniu do szkół nieartystycznych badani uczniowie III klas gimnazjów szkół artystycznych istotnie częściej eksperymentowali z: amfetaminą ($p < 0,001$), LSD ($p < 0,001$), kokainą ($p < 0,01$), przy czym należy pamiętać, iż wyniki te w dużej mierze kształtowali uczniowie szkół plastycznych. Natomiast na poziomie II klas liceum uczniowie szkół artystycznych statystycznie częściej, niż ich koledzy ze szkół nieartystycznych, próbowali używać LSD ($p < 0,001$), przy czym najwyższy wskaźnik uzyskali licealiści szkół baletowych (10,3%). Zależność od płci w przypadku używania nielegalnych substancji psychoaktywnych jest jednoznaczna, bowiem każdy wyżej wymieniony narkotyk jest statystycznie częściej używany przez chłopców, niż dziewczęta.

5.4. Używanie dopalaczy

Problem dopalaczy ma charakter ogólnoswiatowy, a ich występowanie datuje się do lat 80-tych ubiegłego wieku. Obrót tymi substancjami rozwija się na styku handlu substancjami legalnymi i nielegalnymi. *Dopalacze* to potoczna nazwa różnorodnych produktów zawierających substancje psychoaktywne, które nie znajdują się na liście środków kontrolowanych przez ustawę o przeciwdziałaniu narkomanii. Niektóre z nich są pochodzenia roślinnego (np. susz roślinny zawierający alkaloidy), inne – syntetycznego (np. BZP-benzynopiperazyna, stymulant podobny do amfetaminy)⁷. Z używaniem dopalaczy wiąże się wiele zagrożeń, bowiem są to często nowe, nie przebadane substancje, których przyjmowanie do organizmu powoduje ryzyko groźnych powikłań, ze skutkiem śmiertelnym włącznie. Ostatnie doniesienia z naszego kraju wskazują na znaczne zwiększenie przypadków używania

⁷ L. Jurek, *Dopalacze, narkotyki. Niewinny początek*. Lexdruk, Rybnik 2010, s. 16-30; J. Sierosławski, *Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną...*, s. 50-51.

dopalaczy przez młodych Polaków, którzy w efekcie ulegają bardzo poważnym zatruciom wymagającym intensywnej opieki medycznej. Rząd zapowiada walkę z dopalaczami, w ramach której planowane są zmiany w zapisach legislacyjnych oraz wprowadzona będzie w roku szkolnym 2015/2016 szeroka akcja profilaktyczna w każdej szkole. Z zaprezentowanych poniżej badań wynika, iż takie akcje powinny być również przeprowadzone w każdej szkole artystycznej.

W badaniu uwzględniono kilka pytań dotyczących kontaktów młodzieży szkół artystycznych z tymi substancjami. Tabela 21 ilustruje owe dane.

Tabela 21. Używanie dopalaczy chociaż raz w życiu

Poziom klasy		Typ szkoły artystycznej			SA	ESPAD 2011	p <
		SM	SP	SB			
III klasy gimnazjum	Kiedykolwiek w życiu	7,1	10,0	6,1	7,9	10,5	0,05
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	4,9	6,4	3,0	5,2	7,1	0,10
	W czasie 30 dni przed badaniem	0,7	5,0	0	1,9	2,5	n.i.
II klasy liceum	Kiedykolwiek w życiu	7,3	10,8	3,4	9,4	15,8	0,001
	W czasie 12 miesięcy przed badaniem	4,6	5,4	3,4	5,1	9,0	0,001
	W czasie 30 dni przed badaniem	4,3	1,5	3,4	2,4	2,2	n.i.

Odsetek uczniów szkół nieartystycznych mających kontakt z „dopalaczami” chociaż raz w życiu ($p < 0,05$) i w czasie roku przed badaniem ($p < 0,10$), zarówno na poziomie gimnazjalnym, jak i licealnym ($p < 0,001$) jest statystycznie większy od odsetka uczniów szkół artystycznych. Niemniej jednak kontakt z dopalaczami chociaż raz w życiu miało 7,9% uczniów III klas gimnazjum i 9,4% uczniów II klas liceum. W okresie 30 dni przed badaniem, który można przyjąć za wskaźnik względnie aktualnego używania substancji, różnice między szkołami nieartystycznymi i artystycznymi są statystycznie nieistotne, co oznacza, że częstość eksperymentowania z dopalaczami obydwu badanych grup jest podobna. Należy również zwrócić uwagę, iż uczniowie III klas gimnazjum szkół artystycznych istotnie częściej mieli

kontakt z dopalaczami w okresie miesiąca przed badaniem ($p < 0,001$), niż ich koledzy ze szkół muzycznych. Ważnym odnotowania jest fakt, że w szkołach baletowych w tym czasie nikt nie eksperymentował z tymi substancjami.

Na pytanie: „Jak sądzisz, jak trudne byłoby dla ciebie zdobycie dopalaczy, gdybyś tego chciał(a)?” odpowiedź największego odsetka gimnazjalistów (28,7%) i licealistów (26,9%) szkół artystycznych brzmiała: „raczej łatwe”. Natomiast dane dotyczące faktu kupowania dopalaczy przez naszych uczniów oraz miejsc, w których tego dokonali, ilustruje tabela 22.

Tabela 22. Czy i gdzie kupowałeś(a)ś kiedykolwiek dopalacze?

Poziom klasy		Typ szkoły artystycznej				ESPAD 2011	p <
		SM	SP	SB	SA		
III klasy gimnazjum	W sklepie z dopalaczami	1,9	3,2	1,5	2,3	5,9	0,001
	Przez Internet	0,5	1,8	0	0,8	1,7	0,10
	W inny sposób	4,0	5,9	6,1	4,8	4,4	n.i.
II klasy liceum	W sklepie z dopalaczami	4,9	3,1	0	3,6	10,3	0,001
	Przez Internet	3,3	0,5	0	1,4	1,7	n.i.
	W inny sposób	4,6	4,9	0	4,7	3,9	n.i.

Generalnie uczniowie szkół nieartystycznych w statystycznie większym procencie kupowali dopalacze zarówno w sklepie z tymi substancjami ($p < 0,001$) jak i przez Internet ($p < 0,10$). Nie zmienia to faktu, że ponad 19% uczniów szkół muzycznych i plastycznych oraz 7,6% uczniów szkół baletowych chociaż raz w swoim życiu dokonało zakupu dopalaczy.

5.5. Używanie komputera i Internetu

Spośród ponad siedmiu miliardów mieszkańców naszego globu, więcej niż dwa miliardy ma stały dostęp do Internetu, a pięć posiada telefon komórkowy⁸. W przeciągu ostatnich 30 lat dokonała się wielka przemiana cywilizacyjna związana z wprowadzeniem do powszechnego użytku technologii cyfrowych. W procesach globalizacyjnych owe technologie będą odgrywały coraz większą rolę, stanowią bowiem fundament sukcesów globalizacyjnych

⁸ M. Jędrzejko, D. Morańska, *Pułapki współczesności. Cz. I. Cyfrowi tubylcy*. ASPRA-JR, Dąbrowa Górnicza-Warszawa 2013, s. 11.

i ekonomicznych. A zatem wydaje się, że kluczem do rozwoju jest maksymalizacja technizacji i cyfryzacji naszego życia. Termin „rozwój” jest integralnie połączony z nowymi technologiami cyfrowymi. Oznacza to, że w edukacji korzystanie z nowoczesnych urządzeń, programów i aplikacji jest czymś więcej, niż wymogiem czasu. Jednak trzeba pamiętać, że gdzieś między komputerami, serwerami, portalami zawsze jest człowiek, coraz bardziej przytłoczony nadmiarem informacji i danych, często korzystający z mediów cyfrowych do granic psychofizycznej wytrzymałości. Gromadzenie bowiem i przesyłanie informacji jest we współczesnym świecie wielokrotnie większe niż możliwości percepcyjne człowieka⁹. Ta refleksja nad ciemniejszą stroną rozwoju technologicznego obejmuje również zmiany na poziomie neuroanatomicznym osób nadużywających komputera i Internetu, działanie pamięci poddanej „informatycznemu chaosowi”, zaburzenia relacji dziecko-technologie cyfrowe, zaburzenia interakcji społecznych, w tym przede wszystkim rodzice-dzieci, nauczyciele-uczniowie. Nieprawidłowe korzystanie z technologii cyfrowych powoduje liczne zagrożenia rozwojowe dzieci i młodzieży, w tym ryzyko uzależnień.

Chcąc zdiagnozować, w jakim wymiarze młodzież szkół muzycznych, plastycznych i baletowych zagrożona jest ryzykiem uzależnienia od komputera i Internetu, zadano uczniom pytania o: czas spędzany przed komputerem i związane z tym poczucie zaniedbania swoich obowiązków, sposób nawiązywania znajomości w świecie wirtualnym, celu używania Internetu – dla przyjemności, czy dla nauki.

Dane dotyczące czasu, który młodzież szkół artystycznych przeznaczają na używanie komputera zawiera tabela 23.

Tabela 23. Dzienna liczba godzin spędzana przed komputerem

Poziom klasy	Liczba razy	SM	SP	SB	SA
	Liczba godzin spędzanych przed komputerem	2,40	2,71	2,41	2,49
III klasy gimnazjum	1 0	9,5	7,3	9,1	8,8
	2 1-2	60,9	36,1	56,1	52,8
	3 3-5	25,3	38,8	19,7	28,9
	4 6-9	2,6	13,7	15,1	7,2
	5 10-15	0,5	2,7	0,0	1,1
	6 16 lub więcej	0,7	0,9	0,0	0,7
	Liczba godzin spędzanych przed komputerem	2,31	2,75	2,18	2,50
II klasy liceum	1 0	12,2	5,9	6,9	7,9
	2 1-2	55,9	36,8	65,5	43,8

⁹ Ibidem, s. 22.

3	3-5	29,5	39,8	24,1	36,0
4	6-9	1,9	14,3	0,0	9,9
5	10-15	0,0	1,8	0,0	1,2
6	16 lub więcej	0,3	0,7	0,0	0,5

Wyniki badań wskazują, iż więcej niż co drugi badany respondent z obydwu poziomów edukacyjnych spędza przed komputerem do 2 godzin dziennie, a mniej niż co trzeci – od 3 do 5 godzin. W tym miejscu warto wspomnieć, iż prawie dokładnie taka liczba godzin pożądana jest w kształceniu muzycznym na codzienne ćwiczenie gry na instrumencie. Rodzi się przy tym pytanie, czy czas przeznaczony na komputer skraca czas, który powinien być przeznaczony na ćwiczenie?

Wśród badanej grupy 8,8% uczniów III klas gimnazjum i 7,9% uczniów II klas liceum szkół artystycznych w ogóle nie poświęca czasu na użytkowanie komputera, co w dobie powszechnej cyfryzacji może budzić pewne zastanowienie. Natomiast niepokojącym zjawiskiem jest to, iż 1,8% gimnazjalistów oraz 1,7% licealistów spędza przed komputerem od 10 do 16 i więcej godzin. Taka liczba godzin wskazuje na przekroczenie granicy użytkowania na rzecz uzależnienia od komputera.

Najwyższe rangi świadczące o największym wymiarze czasu spędzonym codziennie przed komputerem uzyskali uczniowie szkół plastycznych, zarówno na poziomie gimnazjalnym (2,71), jak i licealnym (2,75). Fakt ten nie powinien dziwić, z uwagi na zajęcia lekcyjne, które uczniowie szkół plastycznych realizują z wykorzystaniem komputera. Jednak chłopcy spędzają istotnie więcej czasu przed komputerem, niż dziewczęta ($p < 0,01$). Natomiast użytkowanie komputera przez gimnazjalistów i licealistów szkół artystycznych ma zbliżony wymiar czasowy.

Pytania dotyczące wpływu użytkowania komputera na zachowanie respondentów ilustruje tablica 24.

Tablica 24. Użytkowanie komputera a zachowanie respondentów

Ogólnie		Typ szkoły artystycznej				
		SM	SP	SB	SA	
Poziom klasy						
		Spędzam za dużo czasu przy komputerze				
III		2,61	2,60	2,88	2,63	
klasy gimnazjum	1	Zdecydowanie tak	11,3	14,6	7,6	12,0
	2	Raczej tak	21,9	17,8	21,2	20,6
	X	Trudno powiedzieć	15,1	16,4	10,6	15,1

3	Raczej nie	32,4	30,1	37,9	32,2
4	Zdecydowanie nie	18,2	15,1	22,7	17,7
Spędzam przy komputerze więcej czasu, niż zakładam(a)m		2,60	2,56	2,88	2,62
1	Zdecydowanie tak	14,2	16,4	10,6	14,5
2	Raczej tak	23,4	19,2	15,1	21,3
X	Trudno powiedzieć	14,7	11,9	10,6	13,4
3	Raczej nie	25,8	30,6	37,9	28,4
4	Zdecydowanie nie	20,1	15,9	25,8	19,3
Zaniedbuję swoje obowiązki z powodu zbyt długiego czasu spędzonego przed komputerem		2,91	2,88	3,17	2,93
1	Zdecydowanie tak	9,2	11,4	6,1	9,6
2	Raczej tak	15,6	14,2	12,1	14,8
X	Trudno powiedzieć	13,5	15,9	9,1	13,8
3	Raczej nie	31,7	25,1	33,3	29,8
4	Zdecydowanie nie	29,8	27,4	39,4	29,9
Denerwuję się gdy nie mam dostępu do komputera		3,01	2,97	3,14	3,01
1	Zdecydowanie tak	6,9	12,3	7,6	8,6
2	Raczej tak	17,0	15,1	12,1	15,9
X	Trudno powiedzieć	10,6	6,8	12,1	9,6
3	Raczej nie	31,2	22,4	28,8	28,2
4	Zdecydowanie nie	33,8	37,4	39,4	35,4
Użytkownicy sieci często obrażają/zaczeplają mnie		3,59	3,60	3,55	3,59
1	Zdecydowanie tak	1,4	1,4	1,5	1,4
2	Raczej tak	1,9	2,7	4,5	2,4
X	Trudno powiedzieć	6,4	6,8	1,5	6,1
3	Raczej nie	30,7	25,6	30,3	29,1
4	Zdecydowanie nie	59,3	57,5	62,1	59,0
Łatwo nawiązuje znajomości przez Internet		2,65	2,64	2,42	2,63
1	Zdecydowanie tak	9,5	11,9	12,1	10,4
2	Raczej tak	26,0	20,1	24,2	24,0
X	Trudno powiedzieć	21,0	23,7	9,1	20,8
3	Raczej nie	21,3	20,1	6,1	19,5
4	Zdecydowanie nie	22,2	18,3	15,1	20,3
Moje znajomości w sieci przekładają się na znajomość w świecie realnym		2,69	2,78	3,07	2,75
1	Zdecydowanie tak	11,8	12,8	12,1	12,1
2	Raczej tak	22,7	18,7	15,1	20,8
X	Trudno powiedzieć	13,7	16,9	13,6	14,7
3	Raczej nie	25,1	18,7	13,6	22,0
4	Zdecydowanie nie	26,7	26,9	45,4	28,5
Zachowuje się w Internecie tak, jak nie zachował(a)bym się w realu		3,25	3,29	3,28	3,27
1	Zdecydowanie tak	4,9	4,6	6,1	4,9
2	Raczej tak	9,2	10,9	10,6	9,9
X	Trudno powiedzieć	14,7	9,6	9,1	12,6
3	Raczej nie	28,4	23,7	25,8	26,7
4	Zdecydowanie nie	42,8	36,9	48,5	41,5
Używam Internetu dla przyjemności		1,63	1,69	1,68	1,65
1	Zdecydowanie tak	37,8	35,2	37,9	37,0
2	Raczej tak	48,7	40,2	51,5	46,3
X	Trudno powiedzieć	8,7	12,3	6,1	9,6
3	Raczej nie	3,3	3,6	1,5	3,2

	4	Zdecydowanie nie	1,4	3,2	3,0	2,1
		Używam Internetu do nauki	1,78	1,73	1,70	1,76
	1	Zdecydowanie tak	28,8	31,7	34,8	30,4
	2	Raczej tak	53,7	43,4	50,0	50,1
	X	Trudno powiedzieć	8,3	10,9	9,1	9,2
	3	Raczej nie	7,1	5,0	4,5	6,2
	4	Zdecydowanie nie	2,1	2,3	1,5	2,1
		Spędzam za dużo czasu przy komputerze	2,64	2,51	3,43	2,58
	1	Zdecydowanie tak	8,3	15,9	0,0	12,9
	2	Raczej tak	21,5	22,4	6,9	21,6
	X	Trudno powiedzieć	19,2	17,6	20,7	18,2
	3	Raczej nie	31,5	27,8	31,0	29,1
	4	Zdecydowanie nie	18,2	14,45	41,4	16,5
		Spędzam przy komputerze więcej czasu, niż zakładałem	2,54	2,50	3,12	2,53
	1	Zdecydowanie tak	12,6	14,1	0,0	13,2
	2	Raczej tak	27,8	26,3	20,7	26,6
	X	Trudno powiedzieć	13,9	17,3	13,8	16,1
	3	Raczej nie	22,8	27,3	34,5	26,1
	4	Zdecydowanie nie	20,5	13,5	31,0	16,3
		Zaniedbuję swoje obowiązki z powodu zbyt długiego czasu spędzonego przed komputerem	2,85	2,80	3,38	2,84
	1	Zdecydowanie tak	6,6	8,1	0,0	7,3
	2	Raczej tak	19,5	21,7	13,8	20,8
	X	Trudno powiedzieć	15,6	14,6	10,3	14,8
	3	Raczej nie	33,8	33,4	27,6	33,3
	4	Zdecydowanie nie	24,2	21,2	48,3	23,0
		Denerwuję się gdy nie mam dostępu do komputera	3,16	3,00	3,21	3,06
	1	Zdecydowanie tak	3,3	7,6	3,4	6,1
	2	Raczej tak	13,6	16,9	13,8	15,8
	X	Trudno powiedzieć	12,2	13,3	13,8	12,9
	3	Raczej nie	31,8	29,8	27,6	30,3
	4	Zdecydowanie nie	38,7	31,7	37,9	34,2
		Użytkownicy sieci często obrażają/zaczeplają mnie	3,67	3,59	3,73	3,62
	1	Zdecydowanie tak	0,7	0,9	0,0	0,8
	2	Raczej tak	1,7	3,1	0,0	2,6
	X	Trudno powiedzieć	6,3	5,3	6,9	5,6
	3	Raczej nie	27,8	29,1	24,1	28,5
	4	Zdecydowanie nie	62,6	60,2	65,5	61,1
		Łatwo nawiązuje znajomości przez Internet	2,76	2,62	2,5	2,66
	1	Zdecydowanie tak	9,9	8,9	17,2	9,5
	2	Raczej tak	21,2	24,5	17,2	23,2
	X	Trudno powiedzieć	24,5	28,9	24,1	27,4
	3	Raczej nie	22,5	20,9	27,6	21,6
	4	Zdecydowanie nie	21,8	15,6	13,8	17,6
		Moje znajomości w sieci przekładają się na znajomość w świecie realnym	2,67	2,60	2,83	2,63
	1	Zdecydowanie tak	14,2	13,8	3,4	13,6
	2	Raczej tak	27,1	25,7	6,9	25,6
	X	Trudno powiedzieć	13,2	19,2	6,9	16,9
	3	Raczej nie	19,2	18,7	24,1	19,1
	4	Zdecydowanie nie	26,2	21,4	55,2	23,9

II
klasy
liceum

Zachowuje się w Internecie tak, jak nie zachował(a)by się w realu		3,37	3,25	3,46	3,29
1	Zdecydowanie tak	1,9	4,8	3,4	3,8
2	Raczej tak	7,6	10,2	6,9	9,3
X	Trudno powiedzieć	13,2	13,5	6,9	13,2
3	Raczej nie	29,1	28,1	24,1	28,3
4	Zdecydowanie nie	44,7	40,6	55,2	42,4
Używam Internetu dla przyjemności		1,75	1,68	1,64	1,70
1	Zdecydowanie tak	29,1	34,2	44,8	32,9
2	Raczej tak	54,9	50,2	41,4	51,4
X	Trudno powiedzieć	8,3	9,7	3,4	9,0
3	Raczej nie	4,3	3,8	10,3	4,1
4	Zdecydowanie nie	2,6	0,8	0,0	1,4
Używam Internetu do nauki		1,71	1,64	1,86	1,67
1	Zdecydowanie tak	37,4	37,9	24,1	37,4
2	Raczej tak	50,0	50,2	65,5	50,6
X	Trudno powiedzieć	6,6	6,6	3,4	6,5
3	Raczej nie	4,3	2,9	3,4	3,4
4	Zdecydowanie nie	1,3	0,9	3,4	1,2

Poczucie, iż zdecydowanie za dużo czasu spędza przy komputerze ma 32,6% uczniów klas gimnazjalnych i 34,5% uczniów klas licealnych szkół artystycznych. W tym, to gimnazjaliści szkół muzycznych (33,2%) i licealiści szkół plastycznych (38,3%) uważają, iż zdecydowanie i raczej za dużo czasu spędzają przy komputerze. Natomiast 49,8% gimnazjalistów i 45,5% licealistów uważa, iż nie poświęca zbyt dużo czasu na użytkowanie komputera. Przy czym największe wskaźniki w tej kategorii uzyskali gimnazjaliści (60,6%) i licealiści (72,4%) szkół baletowych.

Przekraczanie czasu, który przeznaczamy na użytkowanie komputera może świadczyć o ryzyku zaburzeń w zakresie kontroli nad tą czynnością. Więcej niż co trzeci respondent z poziomu gimnazjalnego i licealnego przyznaje, iż spędza przy komputerze więcej czasu, niż zakładał. I znowu takie poczucie mają w największym stopniu gimnazjaliści szkół muzycznych (37,6%) i licealiści szkół plastycznych (40,4%). Natomiast ponad 40% uczniów w obydwu poziomach edukacyjnych twierdzi, iż raczej nie, lub zdecydowanie nie spędza przy komputerze więcej czasu od zakładanego, przy czym istotnie częściej uważają tak uczniowie liceum szkół baletowych ($p < 0,01$).

Poczucie zaniedbywania obowiązków z powodu zbyt długiego czasu spędzonego przed komputerem ma co czwarty badany gimnazjalista i więcej niż co trzeci licealista szkół artystycznych. To poczucie w największym procencie charakteryzuje uczniów III klas gimnazjum muzycznego i uczniów II klas liceum plastycznego. Jednak ponad połowa

respondentów nie zaniedbuje swoich obowiązków, co istotnie częściej potwierdzają uczniowie liceum szkół baletowych ($p < 0,01$).

Jednym z objawów uzależnienia jest poczucie niepokoju i zniecierpliwienia w sytuacji braku przedmiotu uzależnienia. Zdenerwowanie w sytuacji braku dostępu do komputera odczuwa 24,5% badanych uczniów poziomu gimnazjalnego, a zdecydowana większość (63,6%) takich objawów nie doświadcza. Przy czym to gimnazjaliści szkół plastycznych uzyskali największy wskaźnik poczucia zdenerwowania (27,3%), a gimnazjaliści szkół baletowych (68,2%) i muzycznych (65%) najwyższe wskaźniki poczucia braku zdenerwowania. W kontekście II klas licealnych uzyskano zbliżone wyniki, z tym że istotnie częściej brak zdenerwowania z powodu niemożności korzystania z komputera uzyskali tym razem uczniowie liceum muzycznego ($p < 0,05$).

Co trzeci badany respondent z obydwu poziomów kształcenia artystycznego twierdzi, iż łatwo nawiązuje znajomości przez Internet, jak i co trzeci raczej nie lub zdecydowanie nie nawiązuje owych znajomości. W grupie gimnazjalistów łatwiej nawiązują znajomości przez Internet uczniowie szkół baletowych (36,3%) i muzycznych (35,5%), niż plastycznych (31,8%). Odwrotnie, niż w grupie licealistów, gdzie najwyższe wskaźniki w tym zakresie otrzymali właśnie uczniowie szkół plastycznych (33,4%).

Transferu znajomości ze świata wirtualnego na realny zdecydowanie lub raczej dokonuje 32,9% gimnazjalistów, a zdecydowanie lub raczej nie dokonuje 50,5%. Podczas gdy na poziomie liceum przekładania znajomości w sieci na znajomości w świecie realnym dokonuje już znacznie większy odsetek uczniów (39,2%), a nie dokonuje znacznie mniejszy (43%). Wyniki wskazują, iż to uczniowie szkół muzycznych obydwu poziomów kształcenia w największej mierze zamieniają znajomości w sieci na znajomości w życiu realnym (34,5% i 41,3%).

Poczucie anonimowości w sieci często wyzwała negatywne reakcje i zachowania, które zapewne nie miałyby miejsca, gdyby ich autorzy pozostawali jawni. Jednak znacząca większość respondentów (88,1% i 89,5%) obydwu grup wiekowych twierdzi, że zdecydowanie i raczej nie są obrażani, ani zaczepiani w sieci. W pytaniu dotyczącym zachowania w Internecie otrzymano następujące wyniki: 68,1% gimnazjalistów i 70,7% licealistów zachowuje się w sieci tak, jakby zachowywali się w świecie rzeczywistym. Należy jednak zauważyć, że więcej niż co szósty uczeń III klasy gimnazjum i co siódmy uczeń II klasy liceum szkół artystycznych zachowuje się w sieci w sposób inny, niż zachowują się

w realu. Przy czym w największym stopniu zachowują się tak gimnazjaliści szkół baletowych (16,7%) i licealiści szkół plastycznych (15%).

Różne są cele korzystania z komputera. W naszych badaniach skoncentrowaliśmy się na dwóch celach: naukowych, służących kształceniu i czysto rozrywkowych, służących przyjemności. Wyniki badań wskazują, że badani uczniowie wszystkich szkół artystycznych na obydwu poziomach edukacyjnych używają prawie w takim samym zakresie komputera do nauki, jak i dla przyjemności (uzyskano wskaźniki ponad 80%). Z tym że największy odsetek procentowy uczniów wykorzystujących komputer w celach naukowych i rozrywkowych uzyskano wśród uczniów szkół baletowych, aczkolwiek w pozostałych szkołach wyniki są bardzo zbliżone.

5.6. Relacje rodzinne

Analiza literatury dotyczącej rozwoju nastolatka, czyli dziecka przechodzącego z okresu starszego dzieciństwa do wieku młodzieńczego wykazuje, iż czas ten jest okresem ogromnych zmian związanych z dojrzewaniem fizycznym, intelektualnym, emocjonalnym i społecznym. To wtedy właśnie dzieci zaczynają wątpić, zaprzeczać, błdzić, eksperymentować, podejmować różnorodne „poszukiwania”, często połączone z ryzykiem uzależnień i zaburzeń. Owo ryzyko ulega zasadniczemu wzmocnieniu w połączeniu z tzw. *opuszczeniem wychowawczym*, rozumianym jako brak wsparcia ze strony dorosłych w poznawaniu m.in. praw i obowiązków człowieka dorosłego, relacji i interakcji społecznych, norm i zasad społecznych¹⁰. Rodzina zajmuje poczesne miejsce wśród czynników ryzyka i czynników chroniących przed uzależnieniami. Do kluczowych czynników chroniących zalicza się: rodzina pełna/spójna, o czytelnym modelu wychowawczym, kompetencje edukacyjne rodziców, dobry kontakt emocjonalny z rodziną, wzajemne relacje rodziców i rodziców z dzieckiem. Do czynników ryzyka zaliczamy: rodzinę dysfunkcyjną o dużym stopniu dezorientacji, patologię społeczne w rodzinie, nadmierną miłość lub nadmierny rygoryzm¹¹.

W niniejszych badaniach poddano analizie następujące problemy dotyczące rodziny:
1) określenie przez uczniów statusu swojej rodziny, 2) zdefiniowanie poziomu zadowolenia

¹⁰ M. Jędrzejko, M. Janusz, M. Walancik, *Zachowania ryzykowne i uzależnienia*. ASPRA-JR, Dąbrowa Górnicza-Warszawa 2013, s. 68-69.

¹¹ *Ibidem*, s. 115.

z relacji z matką, ojcem i rodzeństwem, 3) opisanie postrzeganej przez dziecko postawy rodziców w kontekście: a) zasad postępowania, b) wsparcia rozwoju artystycznego, c) kontroli czasu wolnego, d) poczucia zrozumienia, e) wsparcia emocjonalnego, f) udzielania pomocy w sytuacji trudnej, g) wyrażania szacunku.

W kontekście oceny statusu materialnego swojej rodziny, 54,2% uczniów III klas gimnazjum i 49,7% uczniów II klas liceum szkół artystycznych określiło ów status od zdecydowanie lepszego do raczej lepszego w porównaniu do innych rodzin w Polsce (tabela 25). Przy czym najwyżej oceniają status swojej rodziny gimnazjaliści i licealiści szkół muzycznych (59,6% i 58,3%)

Tabela 25. Jak powodzi się rodzinom uczniów szkół artystycznych w porównaniu do innych rodzin w Polsce

Poziom klasy		Typ szkoły artystycznej			
		SM	SP	SB	SA
III klasy gimnazjum	Powodzenie rodziny	2,96	3,35	2,85	3,07
	1 Zdecydowanie lepiej	14,9	10,5	24,2	14,4
	2 Lepiej	23,4	13,7	15,2	19,6
	3 Raczej lepiej	21,3	17,8	21,2	20,2
	4 Tak samo	28,6	44,3	30,3	33,6
	5 Raczej gorzej	7,8	8,7	9,1	8,2
	6 Gorzej	1,2	2,3	0,0	1,4
	7 Zdecydowanie gorzej	0,5	0,0	0,0	0,3
II klasy liceum	Powodzenie rodziny	3,00	3,35	3,24	3,24
	Zdecydowanie lepiej	13,6	10,9	3,4	11,5
	Lepiej	20,5	12,2	27,6	15,3
	Raczej lepiej	24,2	22,5	17,2	22,9
	Tak samo	31,1	39,8	44,8	37,2
	Raczej gorzej	5,6	10,5	6,9	8,8
	Gorzej	1,3	1,3	0,0	1,3
	Zdecydowanie gorzej	0,3	0,8	0,0	0,6

Jedna trzecia wszystkich badanych uczniów uważa, iż ich rodzinom powodzi się tak samo, jak innym rodzinom w kraju. Natomiast 9,9% gimnazjalistów oraz 10,7% licealistów ocenia powodzenie materialne swojej rodziny jako raczej gorsze i zdecydowanie gorsze od innych rodzin. W tej kategorii uplasował się największy odsetek uczniów z obu poziomów nauczania szkół plastycznych (11% i 12,6%).

Swoje relacje z rodzicami i rodzeństwem badani uczniowie oceniali na 5-stopniowej skali Likerta – od bardzo zadowolających po bardzo niezadowolające. Przy czym mniej niż co dziesiąty uczeń szkół artystycznych zaznaczył brak matki (1,9%) i brak ojca (9,5%). Rodzeństwa nie posiada 28,1% badanych (tabela 26).

Tabela 26. Poziom zadowolenia z relacji rodzinnych

Poziom klasy	Typ szkoły artystycznej				
	SM	SP	SB	SA	
III klasy gimnazjum	swoich stosunków z matką ?	2,00	2,01	1,70	1,98
	1 Bardzo zadowolony	39,9	39,3	57,6	41,4
	2 Zadowolony	34,7	28,8	21,2	31,6
	3 Średnio zadowolony	15,8	21,5	16,7	17,7
	4 Niezadowolony	4,0	5,9	3,0	4,5
	5 Bardzo niezadowolony	2,6	2,3	1,5	2,4
	x Nie ma takiej osoby	1,4	0,9	0,0	1,1
	swoich stosunków z ojcem ?	2,31	2,41	2,06	2,32
	1 Bardzo zadowolony	30,0	23,3	39,4	28,8
	2 Zadowolony	33,6	26,0	28,8	30,8
	3 Średnio zadowolony	18,7	21,0	13,6	18,9
	4 Niezadowolony	9,7	12,3	9,1	10,4
	5 Bardzo niezadowolony	4,5	4,6	4,5	4,5
	x Nie ma takiej osoby	2,6	11,4	3,0	5,4
	swoich stosunków z rodzeństwem ?	1,98	2,24	1,85	2,04
	1 Bardzo zadowolony	35,2	21,9	42,4	31,8
	2 Zadowolony	28,8	32,9	27,3	29,9
	3 Średnio zadowolony	15,1	17,3	15,2	15,8
	4 Niezadowolony	3,8	8,2	4,5	5,2
	5 Bardzo niezadowolony	2,6	2,7	1,5	2,5
x Nie ma takiej osoby	13,0	15,9	9,1	13,6	
II klasy liceum	swoich stosunków z matką ?	1,82	2,10	1,93	1,98
	1 Bardzo zadowolony	44,7	23,2	44,8	30,8
	2 Zadowolony	35,4	25,7	34,5	29,1
	3 Średnio zadowolony	12,2	12,5	10,3	12,3
	4 Niezadowolony	2,6	5,3	3,5	4,4
	5 Bardzo niezadowolony	2,3	2,3	6,9	2,4
	x Nie ma takiej osoby	0,7	0,8	0,0	0,7
	swoich stosunków z ojcem ?	2,29	2,47	2,26	2,39
	1 Bardzo zadowolony	30,1	16,4	37,9	21,5
	2 Zadowolony	38,4	22,5	13,8	27,4
	3 Średnio zadowolony	15,6	17,3	27,6	17,1
	4 Niezadowolony	6,9	7,4	6,9	7,2
	5 Bardzo niezadowolony	4,9	5,8	6,9	5,5
	x Nie ma takiej osoby	2,3	4,9	6,9	4,1
	swoich stosunków z rodzeństwem ?	1,82	2,18	1,71	2,06
	1 Bardzo zadowolony	43,0	23,2	51,7	30,5
	2 Zadowolony	26,8	32,1	27,6	30,2
	3 Średnio zadowolony	12,6	19,2	13,9	16,9
	4 Niezadowolony	2,6	5,6	0,0	4,5
	5 Bardzo niezadowolony	1,7	3,3	3,4	2,8
x Nie ma takiej osoby	11,9	16,3	3,4	14,5	

Ze swoich relacji z matką bardzo zadowolonych i zadowolonych jest 73% badanych uczniów III klas gimnazjum i 59,9% uczniów II klas liceum szkół artystycznych. Niezadowolony i bardzo niezadowolony z owych relacji jest więcej niż co czternasty badany uczeń (6,9% i 6,8%). Wśród badanych gimnazjalistów najbardziej zadowoleni ze swoich stosunków z matką są uczniowie szkół baletowych (78,8%), a najmniej uczniowie szkół plastycznych (8,2%). Wśród badanych licealistów najbardziej zadowoleni z relacji z matką są uczniowie szkół muzycznych (80,1%), a najmniej uczniowie szkół baletowych (10,4%).

Relacje z ojcem jako zadowalające i bardzo zadowalające zakreśliło 59,6% gimnazjalistów i 48,9% licealistów. Natomiast za niezadowalające i bardzo niezadowalające uważa je mniej niż co siódmy gimnazjalista (14,9%) i co ósmy licealista (12,7%). Wśród najbardziej zadowolonych z relacji z ojcem są uczniowie III klas gimnazjum szkół baletowych (68,2%), a najmniej zadowoleni są uczniowie szkół plastycznych (16,9%). Największy odsetek badanych licealistów szkół muzycznych (68,5%) wykazuje zadowolenie z relacji z ojcem, a najmniej zadowoleni są licealiści szkół baletowych (13,8%) i plastycznych (13,2%).

Ze swoich stosunków z rodzeństwem zadowolonych jest ponad 60% badanych uczniów z obydwu etapów kształcenia, a niezadowolonych ponad 7%. W tym w największym procencie zadowoleni są uczniowie gimnazjum i liceum szkół baletowych (69,7% i 79,3%), a największy odsetek niezadowolonych ze swoich relacji z rodzeństwem to uczniowie szkół plastycznych (gimnazjum-10,9%; liceum-8,9%).

W dalszej części ankiety zbadano postrzeganie przez uczniów postawy ich rodziców w kontekście określania zasad postępowania, wsparcia rozwoju artystycznego, kontroli czasu wolnego, poczucia zrozumienia, wsparcia emocjonalnego, udzielania pomocy w sytuacji trudnej i wyrażania szacunku (tabela 27).

Tabela 27. Postawy wychowawcze rodziców w oczach ich dzieci

Poziom klasy		Typ szkoły artystycznej			
		SM	SP	SB	SA
III klasy gimnazjum	Moi rodzice określili ściśle zasady, co mogę robić	3,03	3,13	3,17	3,07
	1 Prawie zawsze	9,9	13,2	9,1	10,9
	2 Często	27,2	16,9	10,6	22,5
	3 Czasem	34,3	27,8	43,9	33,2
	4 Rzadko	16,8	24,7	18,2	19,3
	5 Prawie nigdy	11,1	15,5	13,6	12,7
	Moi rodzice wspierają mój rozwój artystyczny	1,74	2,03	1,55	1,81

	1	Prawie zawsze	54,1	34,7	65,1	49,1
	2	Często	27,4	30,1	21,2	27,7
	3	Czasem	12,5	18,7	10,6	14,3
	4	Rzadko	3,8	6,4	0,0	4,2
	5	Prawie nigdy	1,9	3,6	3,0	2,5
		Moi rodzice wiedzą, z kim i gdzie spędzam wolny czas	1,97	2,03	1,72	1,97
	1	Prawie zawsze	39,9	43,8	54,5	42,5
	2	Często	34,3	23,3	25,8	30,1
	3	Czasem	17,7	20,1	13,6	18,1
	4	Rzadko	5,4	10,5	0,0	6,5
	5	Prawie nigdy	2,4	2,3	4,5	2,5
		Moi rodzice dobrze mnie rozumieją	2,61	2,67	2,38	2,61
	1	Prawie zawsze	23,4	25,1	31,8	24,7
	2	Często	29,1	20,1	25,8	25,9
	3	Czasem	27,9	26,9	19,7	26,8
	4	Rzadko	11,8	15,1	13,6	12,9
	5	Prawie nigdy	7,3	11,4	7,6	8,6
		Mogę łatwo otrzymać wsparcie emocjonalne od matki lub ojca	2,09	2,19	2,78	2,09
	1	Prawie zawsze	43,5	38,4	51,5	42,7
	2	Często	24,6	18,7	27,3	23,0
	3	Czasem	18,9	20,1	16,7	19,1
	4	Rzadko	9,2	12,3	0,0	9,3
	5	Prawie nigdy	3,8	4,6	4,5	4,1
		Mogę liczyć na pomoc rodziców w trudnych chwilach	1,90	2,00	1,67	1,91
	1	Prawie zawsze	51,3	49,3	60,6	51,5
	2	Często	22,7	20,1	19,7	21,6
	3	Czasem	14,7	15,1	13,6	14,7
	4	Rzadko	6,9	6,4	4,5	6,5
	5	Prawie nigdy	3,5	7,3	1,5	4,5
		Moi rodzice odnoszą się do mnie z szacunkiem	1,86	1,96	1,70	1,87
	1	Prawie zawsze	49,2	46,1	50,0	48,3
	2	Często	30,3	23,7	36,4	28,8
	3	Czasem	13,7	19,6	9,1	15,1
	4	Rzadko	4,3	5,0	3,0	4,4
	5	Prawie nigdy	1,9	4,1	1,5	2,5
		Moi rodzice określili ściśle zasady, co mogę robić	2,92	2,97	3,00	2,96
	1	Prawie zawsze	13,2	9,9	13,8	11,1
	2	Często	27,5	25,3	17,2	25,8
	3	Czasem	28,1	29,9	34,5	29,5
	4	Rzadko	23,2	22,9	24,1	23,0
	5	Prawie nigdy	7,3	9,7	10,3	8,9
		Moi rodzice wspierają mój rozwój artystyczny	1,59	1,86	1,76	1,77
	1	Prawie zawsze	63,6	49,7	55,2	54,3
	2	Często	22,2	25,0	20,7	23,9
	3	Czasem	8,9	13,9	17,2	12,5
	4	Rzadko	2,9	5,6	6,9	4,8
	5	Prawie nigdy	2,3	3,8	0,0	3,2
		Moi rodzice wiedzą, z kim i gdzie spędzam wolny czas	1,82	2,02	2,14	1,96
	1	Prawie zawsze	50,3	39,9	41,4	43,3

II
klasy
liceum

2	Często	30,2	30,8	31,0	30,6
3	Czasem	13,6	15,8	6,9	14,8
4	Rzadko	2,6	7,4	13,8	6,1
5	Prawie nigdy	3,3	3,8	6,9	3,7
Moi rodzice dobrze mnie rozumieją		2,4	2,79	2,24	2,66
1	Prawie zawsze	23,8	17,4	41,2	20,2
2	Często	31,1	23,7	17,2	25,9
3	Czasem	29,1	27,8	27,6	28,2
4	Rzadko	10,3	19,6	3,4	16,1
5	Prawie nigdy	5,6	9,0	10,3	7,9
Mogę łatwo otrzymać wsparcie emocjonalne od matki lub ojca		2,07	2,40	2,67	2,28
1	Prawie zawsze	44,0	33,4	62,1	37,7
2	Często	24,5	22,9	10,3	23,0
3	Czasem	20,9	20,1	6,9	19,9
4	Rzadko	6,9	13,3	10,3	11,2
5	Prawie nigdy	2,3	8,5	10,3	6,6
Mogę liczyć na pomoc rodziców w trudnych chwilach		1,88	2,21	1,86	2,09
1	Prawie zawsze	54,6	39,1	68,9	45,0
2	Często	20,2	23,8	3,4	22,0
3	Czasem	13,6	17,3	6,9	15,8
4	Rzadko	7,6	11,0	13,8	10,0
5	Prawie nigdy	1,9	6,7	6,9	5,2
Moi rodzice odnoszą się do mnie z szacunkiem		1,76	2,03	1,72	1,93
1	Prawie zawsze	53,3	39,8	51,7	44,5
2	Często	26,2	28,4	24,1	27,6
3	Czasem	11,9	18,7	24,1	16,7
4	Rzadko	3,3	6,1	0,0	5,0
5	Prawie nigdy	2,6	3,8	0,0	3,3

Według 33,4% respondentów młodszych i 36,9% respondentów starszych, ich rodzice prawie zawsze lub często określają ściśle zasady dotyczące tego, co mogą robić, a czego nie. Jednak zbliżony odsetek uczniów stwierdził, iż ich rodzice rzadko lub prawie nigdy owych zasad nie określają (32% gimnazjum, 31,9% liceum). Prawie zawsze i często określa zasady postępowania swoim dzieciom największy odsetek rodziców uczniów szkół muzycznych na obu poziomach kształcenia (37,1% i 40,7%). Rzadko i prawie nigdy nie określają zasad rodzice uczniów szkół plastycznych na poziomie gimnazjalnym (40,2%) i rodzice uczniów szkół baletowych na poziomie liceum (34,4%).

Zdaniem respondentów, w kontekście rozwoju artystycznego ogółem 76,8% rodziców wspiera ów rozwój swojego dziecka prawie zawsze i często, w tym najczęściej rodzice uczniów gimnazjum szkół baletowych (86,3%) i rodzice uczniów liceum szkół muzycznych (85,8). Natomiast 6,7% rodziców, zdaniem swoich dzieci, rzadko lub prawie nigdy nie wspierają ich rozwoju artystycznego, co oznacza, że co 15 uczeń szkół artystycznych nie

może liczyć na podporę ze strony własnych rodziców. Tak widzi swoich rodziców przede wszystkim co 10 gimnazjalista i licealista szkół plastycznych.

W zakresie kontroli czasu wolnego przez rodziców, zdaniem 72,6% ich dzieci chodzących do artystycznej szkoły gimnazjalnej „prawie zawsze” i „często” wiedzą oni, z kim i gdzie ich dziecko przebywa. W tym pewien jest tego największy odsetek gimnazjalistów szkół baletowych (80,3%). Jeszcze większy odsetek licealistów informuje swoich rodziców o sposobach spędzania czasu wolnego (73,9%), a przodują uczniowie szkół muzycznych (80,4%). Lecz co jedenasty gimnazjalista (9%) i co dziesiąty licealista (9,8%) szkół artystycznych nie informuje swoich rodziców, co robi w czasie wolnym. A największy odsetek w tym zakresie uzyskali uczniowie III klas gimnazjum szkół plastycznych (12,8%) i II klas liceum szkół baletowych (20,7%).

Prawie połowa uczniów szkół artystycznych czuje duże zrozumienie ze strony swoich rodziców (50,6% gimnazjaliści, 46,1% licealiści). Największy odsetek rozumianych przez swoich rodziców odnajdujemy wśród uczniów szkół baletowych (57,6% i 58,6%). Natomiast największy odsetek nierozumianych znajduje się wśród uczniów szkół plastycznych poziomu gimnazjalnego (16,5%) i licealnego (28,7%), co stanowi statystycznie istotną różnicę w stosunku do uczniów z pozostałych szkół artystycznych ($p < 0,05$).

Wsparcie emocjonalnego od matki i ojca prawie zawsze i często otrzymuje 65,7% uczniów III klas gimnazjum i 60,7% uczniów II klas liceum szkół artystycznych. W tym w największym stopniu wsparcie otrzymują uczniowie szkół baletowych (78,8% i 72,4%). Jednak 13,4% badanych gimnazjalistów i 17,8% licealistów owo wsparcie otrzymują rzadko, lub prawie nigdy, a w największym wymiarze doznają tego uczniowie szkół plastycznych obu poziomów nauczania (16,9% i 21,8%).

Na pomoc rodziców w trudnych sytuacjach prawie zawsze i często może liczyć 73,1% badanych gimnazjalistów i 67% badanych licealistów. Takiej pomocy rzadko lub prawie nigdy nie otrzymuje 11% uczniów młodszych i 15,2% uczniów starszych. Oznacza to, że co 9 gimnazjalista pozostaje w trudnych chwilach bez pomocy rodziców, przy czym największy odsetek to uczniowie szkół plastycznych (13,7%). Więcej niż co 6 licealista musi radzić sobie w trudnych momentach bez rodziców, a w największym wymiarze uczniowie szkół baletowych (20,7%). Natomiast najbardziej mogą liczyć na pomoc rodziców uczniowie III klas gimnazjum szkół baletowych (80,3%) i uczniowie II klas liceum muzycznego (74,8%).

Zdaniem 77,1% uczniów młodszych i 72,1% uczniów starszych rodzice odnoszą się do nich prawie zawsze lub często z szacunkiem. Przy czym doświadcza tego największy odsetek uczniów gimnazjów baletowych (86,3%) i liceów muzycznych (79,5%). Jednak więcej niż co 14 gimnazjalista i co 11 licealista uważa, iż „rzadko” lub „prawie nigdy” rodzice nie odnoszą się do nich z szacunkiem. Wyniki wskazują, że największy procent (9%) uczniów szkół plastycznych nie odczuwa szacunku ze strony swoich rodziców.

5.7. Przemoc rówieśnicza o charakterze seksualnym

Przemoc o podtekście seksualnym wśród nastolatków, zarówno w codziennych relacjach grupowych jak i w bliskich związkach, jest w naszym kraju problemem słabo rozpoznany. Szczególnie zauważa się brak badań i danych liczbowych odnoszących się do przemocy rówieśniczej o charakterze seksualnym w szkole. Tym bardziej cenne są wyniki niniejszych badań przeprowadzonych wśród młodzieży szkół artystycznych.

Według Kodeksu Pracy¹² molestowaniem jest “każde nieakceptowane zachowanie o charakterze seksualnym lub odnoszące się do płci pracownika, którego celem albo skutkiem jest naruszenie godności lub poniżenie albo upokorzenie pracownika; na zachowanie to mogą składać się fizyczne, werbalne lub pozawerbalne elementy”. Do opisu zachowań przemocowych w grupie rówieśniczej wśród nastolatków najczęściej używa się terminów: napastowanie i nękanie. Napastowanie seksualne to wszelkie niechciane i nieakceptowane zachowania o charakterze seksualnym, odbierane jako obelżywe, zastraszające i krzywdzące. Nękanie (tzw. *stalking*) definiowane jest jako uporczywe, celowe, długotrwałe, wielokrotnie powtarzające się działania m.in. o podtekście seksualnym, mające na celu upokorzenie kogoś lub wzbudzanie uzasadnionego okolicznościami poczucia zagrożenia lub istotne naruszenie prywatności. Czy każdy słowny komentarz, wulgaryzm językowy, miny i gesty wykonywane przez kolegę można uznać za napastowanie i nękanie seksualne? Tak, jeśli będzie powtarzane uporczywie, a przez to wpłynie na obniżenie poziomu życia i nauki osobie atakowanej¹³.

Na pytanie „Jak często według Ciebie zdarza się przemoc o charakterze seksualnym wśród uczniów Twojej szkoły?” 66,4% badanych gimnazjalistów i 63,4% licealistów stwierdziło, że „w ogóle się nie zdarza”, a 26,4% uczniów młodszych i 30,1% uczniów

¹² Ustawa z dn. 26.06.1974 Kodeks Pracy, art.18^{3a} §6.

¹³ A. Wołosik, *Przemoc seksualna w grupach rówieśniczych*. Dostęp: www.autonomia.org.pl (2.07.2015)

starszych zakreśliło kategorię „zdecydowanie rzadko” i „rzadko”. Niemniej według 1,7% uczniów gimnazjum i 0,4% uczniów liceum przemoc o charakterze seksualnym zdarza się „często” i „zdecydowanie często”, przy czym opinię tę wyraził największy odsetek badanych uczniów gimnazjum szkół baletowych (3%) i liceum szkół plastycznych (0,6%). Dane te ilustruje tabela 28.

Tabela 28. Jak często zdarza się przemoc o charakterze seksualnym wśród uczniów szkół artystycznych

Poziom klasy		Typ szkoły artystycznej			
		SM	SP	SB	SA
	Przemoc wśród uczniów	1,63	1,72	1,70	1,66
III klasy gimnazjum	1 W ogóle się nie zdarza	67,6	62,6	71,2	66,4
	2 Zdecydowanie rzadko	20,1	18,7	9,1	18,6
	3 Rzadko	7,8	7,3	9,1	7,8
	4 Raczej rzadko	3,1	7,8	4,5	4,7
	5 Raczej często	0,2	0,5	1,5	0,4
	6 Często	0,5	0,9	0,0	0,6
	7 Zdecydowanie często	0,7	1,4	3,0	1,1
	Przemoc wśród uczniów	1,48	1,69	1,61	1,62
II klasy liceum	1 W ogóle się nie zdarza	69,5	60,5	58,6	63,4
	2 Zdecydowanie rzadko	20,5	18,3	24,1	19,2
	3 Rzadko	5,6	13,8	6,9	10,9
	4 Raczej rzadko	3,6	5,4	6,9	4,9
	5 Raczej często	0,7	0,7	0,0	0,6
	6 Często	0,0	0,3	0,0	0,2
	7 Zdecydowanie często	0,0	0,3	0,0	0,2

W ankiecie zadano również uczniom pytanie, czy kiedykolwiek dotarły do nich informacje o koledze lub koleżance, którzy zostali skrzywdzeni lub upokorzeni poprzez czyny o charakterze seksualnym. „Tak” odpowiedziało 20,8% uczniów III klas gimnazjum oraz 21,2% uczniów II klas liceum. Przy czym uczniowie gimnazjum szkół baletowych istotnie częściej otrzymywali takie informacje, niż uczniowie z pozostałych szkół ($p < 0,05$), w tym istotnie częściej dziewczęta ($p < 0,05$) (tabela 29 i 30).

Tabela 29. Częstotliwość otrzymywania informacji o kolegach i koleżankach ze swojej szkoły doświadczających czynów o charakterze seksualnym

Poziom klasy	Typ szkoły artystycznej			
	SM	SP	SB	SA
III klasy gimnazjum	15,60	21,00	30,30	20,76
II Klasy liceum	16,23	22,20	27,59	21,19

Tabela 30. Częstotliwość otrzymywania przez dziewczęta informacji o kolegach i koleżankach ze swojej szkoły doświadczających czynów o charakterze seksualnym

Poziom klasy	Typ szkoły artystycznej			
	SM	SP	SB	SA
III klasy gimnazjum	16,17	18,82	35,19	20,41
II Klasy liceum	17,74	22,03	33,33	21,72

Przedmiotem badania były również różne przejawy napastowania o charakterze seksualnym, pogrupowane pytania według kategorii: napastowanie werbalne, napastowanie fizyczne i napastowanie z wykorzystaniem mediów. W kontekście napastowania werbalnego uwzględniono: a) opowiadanie wulgarnych dowcipów, b) używanie obraźliwych określeń, c) wygłaszanie komentarzy na temat ciała i jego intymnych części. Napastowanie fizyczne, to: d) czynienie seksualnych aluzji i gestów, e) naruszanie przestrzeni osobistej przez niepożądane dotknięcia, klepnięcia, uściski, f) czynna napaść o charakterze seksualnym. W ramach napastowania z użyciem mediów przebadano: g) wysyłanie nieprzyzwoitych i wulgarnych SMS-ów, e-maili, listów, h) rozpowszechnianie obraźliwych plotek i fotomontaży w Internecie, i) robienie nagich zdjęć i rozsyłanie ich do kolegów, j) pokazywanie zdjęć i filmów o charakterze pornograficznym.

W każdym przypadku zastosowano skalę czasową: nigdy, kilka razy w roku, raz lub dwa razy na miesiąc, przynajmniej raz na tydzień, prawie codziennie. Przy czym uznano, iż wskaźnik „nigdy” świadczy o zupełnym braku doświadczania przejawów napastowania seksualnego wśród młodzieży szkół artystycznych, a wskaźnik „przynajmniej raz na tydzień” i „prawie codziennie” wskazuje na powszechność owych doświadczeń w życiu szkolnym uczniów III klas gimnazjum i II klas liceum szkół muzycznych, plastycznych i baletowych. Wyniki badań ilustruje tabela 31.

Tabela 31. Częstotliwość przejawów napastowania seksualnego w szkołach artystycznych

Poziom klasy		Typ szkoły artystycznej			
		SM	SP	SB	SA
	opowiadanie wulgarnych dowcipów	3,10	3,00	2,71	3,03
III	1 nigdy	12,5	22,8	27,3	17,1
klasy	2 kilka razy w roku	26,7	18,7	19,7	23,6

gimnazjum	3 raz lub dwa razy na miesiąc	17,9	15,5	16,7	17,1
	4 przynajmniej raz na tydzień	22,9	21,9	24,2	22,7
	5 prawie codziennie	19,4	21,0	10,6	19,1
	używanie obraźliwych określeń	3,29	3,10	2,88	3,20
	nigdy	13,9	25,1	22,7	18,2
	kilka razy w roku	23,2	10,5	30,3	19,9
	raz lub dwa razy na miesiąc	11,8	16,4	10,6	13,1
	przynajmniej raz na tydzień	20,8	22,4	6,1	19,9
	prawie codziennie	29,8	24,2	28,8	27,9
	wyglaszanie komentarzy na temat ciała i jego intymnych części	2,63	2,64	2,32	2,60
	nigdy	31,2	28,8	40,9	31,4
	kilka razy w roku	23,9	22,4	21,2	23,2
	raz lub dwa razy na miesiąc	12,1	15,9	10,6	13,1
	przynajmniej raz na tydzień	15,1	17,8	15,1	15,9
	prawie codziennie	17,3	13,2	10,6	15,4
	czynienie seksualnych aluzji i gestów	2,35	2,43	2,69	2,41
	nigdy	42,3	36,9	31,8	39,7
	kilka razy w roku	19,1	21,5	19,7	19,9
	raz lub dwa razy na miesiąc	12,1	13,7	12,1	12,6
	przynajmniej raz na tydzień	11,8	10,9	13,6	11,7
	prawie codziennie	13,7	14,6	19,7	14,5
	naruszanie przestrzeni osobistej przez niepożądane dotknięcia, klepnięcia, uściski	2,06	2,02	2,15	2,06
	nigdy	51,8	49,8	48,5	50,8
	kilka razy w roku	16,1	20,5	15,1	17,4
	raz lub dwa razy na miesiąc	12,3	11,9	16,7	12,6
	przynajmniej raz na tydzień	7,8	6,8	7,6	7,5
	prawie codziennie	9,9	8,7	10,6	9,6
czynna napaść o charakterze seksualnym (np. ściąganie ubrania, symulowanie czynności seksualnych, dotykanie intymnych części ciała,)	1,22	1,32	1,28	1,25	
nigdy	90,3	83,6	83,3	87,57	
kilka razy w roku	2,6	4,6	9,1	3,81	
raz lub dwa razy na miesiąc	2,8	3,6	1,5	2,97	
przynajmniej raz na tydzień	1,9	2,3	3,0	2,12	
prawie codziennie	1,9	3,2	1,5	2,26	
wysyłanie nieprzyzwoitych i wulgarnych SMS-ów, e-maili, listów	1,38	1,42	1,29	1,38	
nigdy	77,8	76,3	75,8	77,1	
kilka razy w roku	12,5	11,4	15,1	12,4	
raz lub dwa razy na miesiąc	4,9	4,1	1,5	4,4	
przynajmniej raz na tydzień	1,9	3,6	3,0	2,5	
prawie codziennie	2,4	2,7	0,0	2,3	
rozpowszechnianie obraźliwych plotek i fotomontaży w Internecie	1,26	1,43	1,23	1,31	
nigdy	80,8	75,8	84,8	79,7	
kilka razy w roku	13,2	12,8	7,6	12,6	
raz lub dwa razy na miesiąc	3,3	3,2	4,5	3,4	
przynajmniej raz na tydzień	0,5	1,4	0,0	0,7	
prawie codziennie	1,2	4,6	1,5	2,3	
robienie nagich zdjęć i rozsyłanie do kolegów/koleżanek	1,09	1,18	1,06	1,11	
nigdy	94,8	89,0	95,4	93,1	
kilka razy w roku	3,8	4,6	3,0	3,9	
raz lub dwa razy na miesiąc	0,2	1,8	1,5	0,8	

II
klasy
liceum

przynajmniej raz na tydzień	0,00	0,0	0,0	0,0
prawie codziennie	1,2	2,3	0,0	1,4
pokazywanie zdjęć i filmów o charakterze pornograficznym	1,33	1,36	1,13	1,32
nigdy	81,3	80,4	87,8	81,6
kilka razy w roku	10,2	7,8	6,1	9,0
raz lub dwa razy na miesiąc	3,5	5,5	3,0	4,1
przynajmniej raz na tydzień	2,6	0,5	0,0	1,7
prawie codziennie	1,9	3,6	0,0	2,3
opowiadanie wulgarnych dowcipów	3,06	2,91	3,27	2,97
nigdy	16,2	20,9	20,7	19,4
kilka razy w roku	23,2	24,3	24,1	23,9
raz lub dwa razy na miesiąc	16,9	16,1	10,3	16,2
przynajmniej raz na tydzień	16,6	19,4	20,7	18,5
prawie codziennie	22,2	18,9	24,1	20,1
używanie obraźliwych określeń	3,23	2,99	2,69	3,05
nigdy	15,9	21,7	37,9	20,3
kilka razy w roku	17,9	23,2	10,3	21,1
raz lub dwa razy na miesiąc	14,9	13,2	17,2	13,8
przynajmniej raz na tydzień	21,5	16,6	13,8	18,1
prawie codziennie	24,8	24,3	20,7	24,4
wygaszanie komentarzy na temat ciała i jego intymnych części	2,59	2,56	2,21	2,56
nigdy	34,8	35,4	51,7	35,7
kilka razy w roku	16,6	19,9	13,8	18,6
raz lub dwa razy na miesiąc	13,6	12,7	10,3	12,9
przynajmniej raz na tydzień	11,3	14,6	10,3	13,4
prawie codziennie	18,2	16,3	13,8	16,8
czynienie seksualnych aluzji i gestów	2,48	2,39	2,21	2,41
nigdy	31,8	40,3	62,1	38,2
kilka razy w roku	25,5	20,4	6,9	21,6
raz lub dwa razy na miesiąc	12,9	11,5	3,4	11,7
przynajmniej raz na tydzień	11,9	12,7	3,4	12,1
prawie codziennie	13,6	14,1	24,1	14,3
naruszanie przestrzeni osobistej przez niepożądane dotknięcia, klepnięcia, uściski	1,98	1,88	1,79	1,91
nigdy	50,9	56,9	68,9	55,4
kilka razy w roku	18,2	18,9	6,9	18,3
raz lub dwa razy na miesiąc	11,6	8,1	10,3	9,3
przynajmniej raz na tydzień	6,6	8,1	3,5	7,5
prawie codziennie	7,9	7,1	10,3	7,5
czynna napaść o charakterze seksualnym (np. ściąganie ubrania, symulowanie czynności seksualnych, dotykanie intymnych części ciała,)	1,16	1,21	1,28	1,20
nigdy	86,7	89,8	89,7	88,8
kilka razy w roku	3,9	3,8	3,4	3,8
raz lub dwa razy na miesiąc	1,9	2,8	0,0	2,4
przynajmniej raz na tydzień	0,7	1,5	3,4	1,3
prawie codziennie	1,3	1,8	3,4	1,7
wysyłanie nieprzyzwoitych i wulgarnych SMS-ów, e-maili, listów	1,28	1,30	1,62	1,31
nigdy	77,8	82,1	75,9	80,5
kilka razy w roku	10,9	9,9	6,9	10,1
raz lub dwa razy na miesiąc	4,3	4,1	3,4	4,1
przynajmniej raz na tydzień	1,7	1,8	6,9	1,9
prawie codziennie	0,7	1,6	6,9	1,5
rozpowszechnianie obraźliwych plotek i fotomontaży w Internecie	1,28	1,34	1,21	1,32

nigdy	78,5	79,4	86,2	79,3
kilka razy w roku	12,2	11,8	6,9	11,8
raz lub dwa razy na miesiąc	3,3	4,9	6,9	4,5
przynajmniej raz na tydzień	0,9	1,6	0,0	1,4
prawie codziennie	1,3	1,8	0,0	1,6
robienie nagich zdjęć i rozsyłanie do kolegów/koleżanek	1,10	1,09	1,03	1,09
nigdy	88,7	93,9	96,5	92,3
kilka razy w roku	5,3	4,1	3,4	4,5
raz lub dwa razy na miesiąc	1,3	0,9	0,0	1,1
przynajmniej raz na tydzień	0,0	0,2	0,0	0,1
prawie codziennie	0,3	0,7	0,0	0,5
pokazywanie zdjęć i filmów o charakterze pornograficznym	1,35	1,24	1,10	1,27
nigdy	76,5	86,2	89,7	83,2
kilka razy w roku	10,9	6,9	10,3	8,3
raz lub dwa razy na miesiąc	3,3	2,8	0,0	2,9
przynajmniej raz na tydzień	1,7	1,6	0,0	1,6
prawie codziennie	2,6	1,5	0,0	1,8

Opowiadania wulgarnych dowcipów nigdy nie doświadczył więcej niż co 5 uczeń gimnazjum szkół artystycznych (17,9%), natomiast powszedniości w odbiorze owych dowcipów doświadcza prawie połowa badanych (41,8%), w tym w największym odsetku uczniowie szkół plastycznych (42,9%) i muzycznych (42,3%), czym istotnie różnią się od uczniów szkół baletowych ($p < 0,05$). Prawie co 5 uczeń liceum artystycznego (19,4%) nigdy nie słyszał wulgarnych dowcipów w swojej szkole, a 38,6% słyszy je często i tym razem najczęstszymi odbiorcami są licealiści szkół baletowych (44,8%).

Obrażliwe określenia nigdy nie dotarły do 18,2% gimnazjalistów i 20,3% licealistów. Natomiast dla 47,8% uczniów młodszych i 42,5% uczniów starszych obraźliwe określenia to niemal codzienność. Przy czym najczęściej używają obraźliwych określeń gimnazjaliści (50,6%) i licealiści (46,3%) szkół muzycznych.

Wygłaszanie komentarzy na temat ciała i jego intymnych części nie zdarza się nigdy wśród 31,4% badanych uczniów gimnazjum, a codziennie lub przynajmniej raz na tydzień takie komentarze docierają do prawie co czwartego gimnazjalisty (26,2%), w tym najbardziej dotyczy to uczniów szkół muzycznych (32,4%). Do 35,7% badanych licealistów nigdy nie docierają komentarze z podtekstem seksualnym, natomiast do 30,2% docierają bardzo często, a największy odsetek to uczniowie szkół plastycznych (30,9%).

Do przemocy fizycznej zaliczamy seksualne aluzje i gesty, które nie zdarzają się nigdy wśród prawie jednej trzeciej uczniów gimnazjum (31,7%) i ponad jednej trzeciej uczniów liceum (38,3%). Doświadcza natomiast takich aluzji i gestów jedna czwarta badanych

uczniów (26,2% gimnazjum, 26,4% liceum). Najczęściej zdarza się to wśród uczniów obu poziomów edukacyjnych szkół baletowych (33,3% i 27,5%).

Naruszanie przestrzeni osobistej przez niepożądane dotknięcia, klepięcia i uściski nigdy nie zdarza się ponad połowie badanej młodzieży szkół artystycznych (50,8% gimnazjum, 55,4% liceum), jednak doświadcza tych przejawów napastowania o podtekście seksualnym przynajmniej raz na tydzień lub prawie codziennie 17,1% gimnazjalistów i 15% licealistów. W tym największy odsetek stanowią uczniowie poziomu gimnazjalnego szkół baletowych (18,2%) i uczniowie poziomu licealnego szkół plastycznych (15%).

Czynnej napaści o charakterze seksualnym (np. ściąganie ubrania, stymulowanie czynności seksualnych, dotykanie intymnych części ciała) nigdy nie doświadczyło 87,6% uczniów III klas gimnazjum i 88,8% uczniów II klas liceum szkół artystycznych. Jednak prawie co 23 gimnazjalista (4,4%) i więcej niż co 33 licealista (3%) takiej napaści doznawało przynajmniej raz w tygodniu lub prawie codziennie. Dotyczy to przede wszystkim uczniów gimnazjum szkół plastycznych (5,5%) i uczniów liceum szkół baletowych (6,8%).

Napastowanie o charakterze seksualnym z wykorzystaniem mediów dotyczy wysyłanie nieprzyzwoitych i wulgarnych SMS-ów, e-maili i listów. Do takich doświadczeń nie przyznaje się 77,1% badanych gimnazjalistów i 80,5% badanych licealistów. Natomiast o częstych doświadczeniach w tym zakresie mówi 4,8% uczniów młodszych i 3,4% uczniów starszych, w tym szczególnie uczniowie gimnazjum szkół plastycznych (6,3%) i uczniowie liceum szkół baletowych (13,8%). Wyniki wskazują, iż uczniowie gimnazjum mają istotnie większe natężenie badanych doświadczeń, niż uczniowie liceum.

Z rozpowszechnianiem obraźliwych plotek i fotomontaży w Internecie nigdy nie zetknęło się ponad 79% badanych, jednak częste kontakty z tą formą przemocy miał co 33 badany (3%), z czego najwyższe wskaźniki dotyczą uczniów szkół plastycznych (6% gimnazjum i 4,4% liceum).

Ponad 90% badanych z poziomu gimnazjalnego (93,1%) i licealnego (92,3%) nigdy nie zetknęło się z robieniem nagich zdjęć i rozsyłaniem do kolegów i koleżanek. Codziennie zaś lub przynajmniej raz na tydzień z takim procederem ma kontakt 1,4% gimnazjalistów i 0,6% licealistów, co dotyczy głównie uczniów szkół plastycznych (2,3% gimnazjum, 0,9% liceum).

81,6% badanych uczniów młodszych i 83,2% ich starszych kolegów nigdy nie miało doświadczeń z pokazywaniem nagich zdjęć i filmów o charakterze pornograficznym. Natomiast 4% gimnazjalistów i 3,4% licealistów przyznaje się do częstych doświadczeń w tym zakresie, a najwyższe wskaźniki otrzymali uczniowie szkół muzycznych (4,5% gimnazjum, 4,3% liceum).

Charakterystyka badanych grup w kontekście zagrożeń

Efektem niniejszych badań jest możliwość dokonania szczegółowej charakterystyki uczniów III klas gimnazjum i II klas liceum szkół muzycznych, plastycznych i baletowych, w kontekście stopnia zagrożenia uzależnieniem od tytoniu, alkoholu, narkotyków, komputera i Internetu oraz zagrożenia przemocą rówieśniczą i rodzinną. Dokonano zestawienia wyników o najwyższych odsetkach, rangach czy też poziomach istotności, dla poziomu gimnazjalnego i licealnego, oraz kolejno dla uczniów: gimnazjum i liceum muzycznego, gimnazjum i liceum plastycznego oraz gimnazjum i liceum baletowego. Dodatkowo również porównano wyniki uzyskane przez dziewczęta i chłopców. W charakterystyce każdej grupy respondentów nakreślono obszary największych zagrożeń, które z pewnością winny stać się głównymi tematami zadań podejmowanych w następnych latach w pracy wychowawczej i profilaktycznej w szkołach artystycznych.

I. Uczniowie III klas gimnazjum *versus* uczniowie II klas liceum

Palenie tytoniu:

- ⇒ Uczniowie II klas liceum podejmowali próby palenia papierosów istotnie częściej, niż uczniowie III klas gimnazjum.
- ⇒ W klasach III gimnazjum szkół artystycznych przynajmniej raz w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem paliło 35,8% chłopców i 19% dziewcząt. Palący codziennie od 1 do 20 papierosów to co dziesiąty uczeń, a więcej niż 20 papierosów dziennie pali jeden na 111 uczniów gimnazjum.

⇒ Co trzeci badany siedemnasto-osiemnastolatek podejmował próby palenia tytoniu w ciągu 30 dni przed badaniem. W tym czasie paliło 45,9% chłopców i 37,7% dziewcząt. Palący codziennie od 1 do 20 papierosów to więcej niż co piąty licealista, a więcej niż 20 papierosów dziennie pali jeden na 77 uczniów liceum szkół artystycznych. Dane te świadczą o wyjściu poza fazę eksperymentowania i wskazują na zwiększone ryzyko uzależnienia od palenia tytoniu.

Picie napojów alkoholowych:

⇒ Ogółem uczniowie poziomu licealnego pili alkohol częściej, niż uczniowie poziomu gimnazjalnego, zarówno kiedykolwiek w życiu, jak i na 12 miesięcy i 30 dni przed badaniem.

⇒ Każdy z tych trzech rodzajów alkoholu (piwo, wino wódka) jest bardziej popularny w badanych klasach licealnych, niż gimnazjalnych.

⇒ Generalnie uczniowie poziomu licealnego szkół artystycznych doświadczali istotniej częściej problemów wynikających z powodu picia alkoholu, niż uczniowie gimnazjum, z wyjątkiem interwencji pogotowia ratunkowego, z której częściej korzystali badani gimnazjaliści.

⇒ Próby picia alkoholu kiedykolwiek w życiu ma za sobą znacząca większość uczniów II klas liceum (87,9%). W czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem piło jakiegokolwiek napoje alkoholowe 77,6% licealistów, a w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem jakiegokolwiek napoje alkoholowe piła ponad połowa starszych respondentów (61,3%).

⇒ Próby picia alkoholu kiedykolwiek w życiu ma za sobą większość badanych uczniów gimnazjum (79,8%), a w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem piło jakiegokolwiek napoje alkoholowe 67,5% badanych. Jakiegokolwiek napoje alkoholowe w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem piła blisko połowa młodszych respondentów (44,3%).

⇒ Próby picia alkoholu kiedykolwiek w życiu ma za sobą znacząca większość uczniów II klas liceum (87,9%). W czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem piło jakiegokolwiek napoje alkoholowe 77,6% licealistów, a w czasie ostatnich 30 dni przed

badaniem jakiegokolwiek napoje alkoholowe piła ponad połowa starszych respondentów (61,3%).

Używanie narkotyków:

- ⇒ Generalnie badani uczniowie liceum szkół artystycznych istotnie częściej używali narkotyki, niż badani uczniowie gimnazjum we wszystkich kategoriach czasowych: kiedykolwiek w życiu w czasie 12 miesięcy przed badaniem i w czasie 30 dni przed badaniem.
- ⇒ Więcej niż co szósty gimnazjalista szkół artystycznych po raz pierwszy spróbował marihuanę i haszysz w wieku 14-15 lat, a już co czwarty licealista miał za sobą pierwszą próbę w wieku 16-17 lat.
- ⇒ Odnotowano istotnie częstsze używanie marihuany, haszyszu i LSD przez uczniów klas II liceum artystycznego, a częstsze próby eksperymentowania z amfetaminą, LSD i kokainą przez uczniów III klas gimnazjum.

Używanie komputera i Internetu:

- ⇒ Wśród badanej grupy 8,8% uczniów III klas gimnazjum i 7,9% uczniów II klas liceum szkół artystycznych w ogóle nie poświęca czasu na użytkowanie komputera, co w dobie powszechnej cyfryzacji może budzić pewne zdziwienie.
- ⇒ Niepokojącym zjawiskiem jest to, iż 1,8% gimnazjalistów oraz 1,7% licealistów spędza przed komputerem 10 i więcej godzin. Taka liczba godzin wskazuje na przekroczenie granicy użytkowania na rzecz uzależnienia od komputera.
- ⇒ Użytkowanie komputera przez gimnazjalistów i licealistów szkół artystycznych ma zbliżony wymiar czasowy. Poczucie, iż zdecydowanie za dużo czasu spędza przy komputerze ma 32,6% uczniów klas gimnazjalnych i 34,5% uczniów klas licealnych szkół artystycznych.
- ⇒ Transferu znajomości ze świata wirtualnego na realny „zdecydowanie” lub „raczej tak” dokonuje 32,9% gimnazjalistów, a „zdecydowanie” lub „raczej nie” dokonuje 50,5%. Podczas gdy na poziomie liceum przekładania znajomości w sieci na znajomości w świecie realnym dokonuje już większy odsetek uczniów (39,2%), a nie dokonuje mniejszy (43%).

- ⇒ 68,1% gimnazjalistów i 70,7% licealistów zachowuje się w sieci tak, jakby zachowywali się w świecie rzeczywistym. Nie zmienia to faktu, że 31,9% uczniów młodszych i 29,3% uczniów starszych, wykorzystując anonimowość, zachowuje się w sieci odmiennie, niż w realnym życiu.
- ⇒ Wyniki badań wskazują, że badani uczniowie wszystkich szkół artystycznych na obydwu poziomach edukacyjnych używają prawie w takim samym zakresie komputera do nauki, jak i dla przyjemności

Relacje rodzinne:

- ⇒ W kontekście oceny statusu materialnego swojej rodziny, 54,2% uczniów III klas gimnazjum i 49,7% uczniów II klas liceum szkół artystycznych określiło ów status od „zdecydowanie lepszego” do „raczej lepszego” w porównaniu do innych rodzin w Polsce. Natomiast 9,9% gimnazjalistów oraz 10,7% licealistów ocenia powodzenie materialne swojej rodziny jako „raczej gorsze” i „zdecydowanie gorsze” od innych rodzin.
- ⇒ Mniej niż co dziewiąty uczeń szkół artystycznych zaznaczył brak matki (1,9%) i brak ojca (9,5%). Rodzeństwa nie posiada 28,1% badanych.
- ⇒ Ze swoich relacji z matką bardzo zadowolonych i zadowolonych jest 73% badanych uczniów III klas gimnazjum i 59,9% uczniów II klas liceum szkół artystycznych. Niezadowolony i bardzo niezadowolony z owych relacji jest więcej niż co czternasty badany uczeń (6,9% i 6,8%).
- ⇒ Relacje z ojcem jako zadowalające i bardzo zadowalające zakreśliło 59,6% gimnazjalistów i 48,9% licealistów. Natomiast za niezadowalające i bardzo niezadowalające uważa je mniej niż co siódmy gimnazjalista (14,9%) i co ósmy licealista (12,7%).
- ⇒ Ze swoich stosunków z rodzeństwem „bardzo zadowolonych” i „zadowolonych” jest ponad 61,2% badanych uczniów z obydwu etapów kształcenia, a „bardzo niezadowolonych” i „niezadowolonych” jest 7,5%.

- ⇒ 32% badanych uczniów gimnazjum i 31,9% uczniów liceum stwierdziło, iż ich rodzice „rzadko” lub „prawie nigdy” nie określają ścisłych zasad, co ich dzieci mogą robić, a czego nie.
- ⇒ W kontekście rozwoju artystycznego dziecka ogółem 76,8% rodziców wspiera ów rozwój prawie zawsze i często. Natomiast 6,7% rodziców, zdaniem swoich dzieci, „rzadko” lub „prawie nigdy” nie wspiera ich rozwoju artystycznego, co oznacza, że co 15 uczeń szkół artystycznych nie może liczyć na podporę ze strony własnych rodziców.
- ⇒ W zakresie kontroli czasu wolnego przez rodziców, zdaniem 72,6% ich dzieci chodzących do artystycznej szkoły gimnazjalnej „prawie zawsze” i „często” wiedzą oni, z kim i gdzie ich dziecko przebywa. Jeszcze większy odsetek licealistów informuje swoich rodziców o sposobach spędzania czasu wolnego (73,9%). Lecz co jedenasty gimnazjalista (9%) i co dziesiąty licealista (9,8%) szkół artystycznych nie informuje swoich rodziców, co robi w czasie wolnym.
- ⇒ Prawie połowa uczniów szkół artystycznych czuje duże zrozumienie ze strony swoich rodziców (50,6% gimnazjaliści, 46,1% licealiści).
- ⇒ Wsparcie emocjonalnego od matki i ojca „prawie zawsze” i „często” otrzymuje 65,7% uczniów III klas gimnazjum i 60,7% uczniów II klas liceum szkół artystycznych. Jednak 13,4% badanych gimnazjalistów i 17,8% licealistów owo wsparcie otrzymują „rzadko”, lub „prawie nigdy”.
- ⇒ Na pomoc rodziców w trudnych sytuacjach prawie zawsze i często może liczyć 73,1% badanych gimnazjalistów i 67% badanych licealistów. Takiej pomocy „rzadko” lub „prawie nigdy” nie otrzymuje 11% uczniów młodszych i 15,2% uczniów starszych. Oznacza to, że co 9 gimnazjalista pozostaje w trudnych chwilach bez pomocy rodziców, a więcej niż co 6 licealista musi radzić sobie w trudnych momentach bez rodziców.
- ⇒ Zdaniem 77,1% uczniów młodszych i 72,1% uczniów starszych rodzice odnoszą się do nich „prawie zawsze” lub „często” z szacunkiem. Jednak więcej niż co 14 gimnazjalista i co 11 licealista uważa, iż „rzadko” lub „prawie nigdy” rodzice nie odnoszą się do nich z szacunkiem.

Przemoc rówieśnicza o charakterze seksualnym

- ⇒ 66,4% badanych gimnazjalistów i 63,4% licealistów stwierdziło, że przemoc o charakterze seksualnym „w ogóle się nie zdarza” wśród uczniów szkoły, a 26,4% uczniów młodszych i 30,1% uczniów starszych zakreśliło kategorię „zdecydowanie rzadko” i „rzadko”. Niemniej według 1,7% uczniów gimnazjum i 0,4% uczniów liceum przemoc o charakterze seksualnym zdarza się „często” i „zdecydowanie często”.
- ⇒ 20,8% uczniów III klas gimnazjum oraz 21,2% uczniów II klas liceum odpowiedziało „Tak” na pytanie, czy kiedykolwiek dotarły do nich informacje o koledze lub koleżance z ich szkoły, którzy zostali skrzywdzeni lub upokorzeni poprzez czyny o charakterze seksualnym.
- ⇒ Obrażliwe określenia nigdy nie dotarły do 18,2% gimnazjalistów i 20,3% licealistów. Natomiast dla 47,8% uczniów młodszych i 42,5% uczniów starszych obraźliwe określenia to niemal codzienność.
- ⇒ Wygłaszanie komentarzy na temat ciała i jego intymnych części nie zdarza się nigdy wśród 31,4% badanych uczniów gimnazjum, a codziennie lub przynajmniej raz na tydzień takie komentarze docierają do prawie co czwartego gimnazjalisty (26,2%). Do 35,7% badanych licealistów nigdy nie docierają komentarze z podtekstem seksualnym, natomiast do 30,2% docierają bardzo często.
- ⇒ Seksualne aluzje i gesty nie zdarzają się nigdy wśród prawie jednej trzeciej badanych uczniów gimnazjum (31,7%) i ponad jednej trzeciej uczniów liceum (38,3%). Doświadczą natomiast takich aluzji i gestów jedna czwarta badanych uczniów (26,2% gimnazjum, 26,4% liceum).
- ⇒ Naruszanie przestrzeni osobistej przez niepożądane dotknięcia, klepnięcia i uściski nigdy nie zdarza się ponad połowie badanej młodzieży szkół artystycznych (50,8% gimnazjum, 55,4% liceum), jednak doświadczą tych przejawów napastowania o podtekście seksualnym przynajmniej raz na tydzień lub prawie codziennie 17,1% gimnazjalistów i 15% licealistów.
- ⇒ Czynnej napaści o charakterze seksualnym (np. ściąganie ubrania, stymulowanie czynności seksualnych, dotykanie intymnych części ciała) nigdy nie doświadczyło

87,6% uczniów III klas gimnazjum i 88,8% uczniów II klas liceum szkół artystycznych. Jednak prawie co 23 badany gimnazjalista (4,4%) i więcej niż co 33 licealista (3%) takiej napaści doznawało przynajmniej raz w tygodniu lub prawie codziennie.

- ⇒ Napastowanie o charakterze seksualnym z wykorzystaniem mediów dotyczy wysyłanie nieprzyzwoitych i wulgarnych SMS-ów, e-maili i listów. Do takich doświadczeń nie przyznaje się 77,1% badanych gimnazjalistów i 80,5% badanych licealistów. Natomiast o częstych doświadczeniach w tym zakresie mówi 4,8% uczniów młodszych i 3,4% uczniów starszych.
- ⇒ Z rozpowszechnianiem obraźliwych plotek i fotomontaży w Internecie nigdy nie zetknęło się ponad 79% badanych, jednak częste kontakty z tą formą przemocy miał co 33 badany (3%).
- ⇒ Ponad 90% badanych z poziomu gimnazjalnego i licealnego nigdy nie zetknęło się z robieniem nagich zdjęć i rozsyłaniem ich do kolegów i koleżanek. Codziennie zaś lub przynajmniej raz na tydzień z takim procederem ma kontakt 1,4% gimnazjalistów i 0,6% licealistów.
- ⇒ 81,6% badanych uczniów młodszych i 83,2% ich starszych kolegów nigdy nie miało doświadczeń z pokazywaniem nagich zdjęć i filmów o charakterze pornograficznym. Natomiast 4% gimnazjalistów i 3,4% licealistów przyznaje się do częstych doświadczeń w tym zakresie.
- ⇒ Opowiadania wulgarnych dowcipów nigdy nie doświadczył więcej niż co 5 uczeń gimnazjum szkół artystycznych (17,9%), natomiast powszedniości w odbiorze owych dowcipów doświadcza prawie połowa młodszych badanych (41,8%).
- ⇒ Prawie co 5 uczeń liceum artystycznego (19,4%) nigdy nie słyszał wulgarnych dowcipów w swojej szkole, natomiast więcej niż co drugi badany licealista (38,6%) słyszy je często.

II. Ogólnokształcące szkoły muzyczne

II.1. Uczniowie III klas gimnazjum szkół muzycznych

Palenie tytoniu:

⇒ Najwyższy odsetek w zakresie palenia tytoniu w czasie 30 dni przed badaniem uzyskali, obok gimnazjalistów szkół plastycznych (24,2%), uczniowie gimnazjum szkół muzycznych (22,5%).

Picie napojów alkoholowych:

⇒ Gimnazjaliści szkół muzycznych konsumowali napoje alkoholowe istotnie częściej w czasie 30 dni przed badaniem, niż ich koledzy z pozostałych szkół, w tym przede wszystkim wódkę i piwo.

⇒ Chłopcy-uczniowie szkół muzycznych istotnie częściej, niż ich koledzy ze szkół plastycznych i baletowych, spożywali napoje alkoholowe we wszystkich kategoriach czasowych.

Używanie narkotyków:

⇒ Znacząco wysoki jest wskaźnik używania marihuany i haszyszu chociaż raz w życiu przez chłopców-uczniów gimnazjów muzycznych (34,5%).

Używanie „dopalaczy”:

⇒ Chociaż raz w życiu używało „dopalaczy” 7,1% gimnazjalistów szkół muzycznych, a 6,4% dokonało ich zakupu w sklepie, przez Internet lub w inny sposób.

⇒ W czasie 30 dni przed badaniem użyło dopalaczy 0,7% badanych gimnazjalistów szkół muzycznych.

Używanie komputera i Internetu:

⇒ Wyniki wskazują, iż 35,5% badanych gimnazjalistów szkół muzycznych łatwo nawiązuje znajomości przez Internet oraz największy odsetek badanych zamienia znajomości w sieci na znajomości w realu (34,5%).

⇒ 33,2% gimnazjalistów szkół muzycznych uważa, iż „zdecydowanie za dużo” i „raczej za dużo czasu” spędza przy komputerze. Poczucie zaniedbywania obowiązków z tego powodu ma co czwarty badany gimnazjalista.

Relacja rodzinne:

⇒ 59,6% badanych gimnazjalistów szkół muzycznych ocenia najwyżej status swojej rodziny.

⇒ „Prawie zawsze” i „często” określa zasady postępowania swoim dzieciom największy odsetek rodziców uczniów szkół muzycznych, w tym uczniom III klas gimnazjum (37,1%).

Przemoc rówieśnicza o charakterze seksualnym:

⇒ Wśród badanych uczniów III klas gimnazjum najczęściej obraźliwych określeń używają uczniowie szkół muzycznych, w tym badani gimnazjaliści (50,6%)

⇒ Najwyższe wskaźniki w zakresie doświadczeń związanych z pokazywania nagich zdjęć i filmów o charakterze pornograficznym otrzymali uczniowie szkół muzycznych, w tym 4,5% badanych gimnazjalistów.

⇒ Powszedniości w odbiorze wulgarnych dowcipów doświadczą prawie połowa młodszych badanych (41,8%), w tym w największym odsetku uczniowie szkół muzycznych (42,3%).

⇒ Komentarze na temat ciała i jego intymnych części docierają do prawie co trzeciego gimnazjalisty szkół muzycznych (32,4%).

II.2. Uczniowie II klas liceum szkół muzycznych

Używanie „dopalaczy”:

⇒ chociaż raz w życiu używało „dopalaczy” 7,3% badanych licealistów szkół muzycznych, a 12,8% dokonało ich zakupu w sklepie, przez Internet lub w inny sposób.

- ⇒ W czasie 30 dni przed badaniem użyło dopalaczy 4,3% badanych licealistów szkół muzycznych.

Używanie komputera i Internetu:

- ⇒ Wyniki wskazują, iż to uczniowie II klas liceum szkół muzycznych w największej mierze zamieniają znajomości w sieci na znajomości w realu (41,3%).
- ⇒ Prawie co trzeci licealista szkół muzycznych zgłasza poczucie zaniedbywania obowiązków z powodu zbyt długiego czasu spędzanego przed komputerem.

Relacje rodzinne:

- ⇒ 58,3% badanych licealistów szkół muzycznych ocenia najwyżej status swojej rodziny.
- ⇒ Wśród badanych licealistów najbardziej zadowoleni z relacji z matką (80,1%) i relacji z ojcem (68,5%) są uczniowie szkół muzycznych
- ⇒ W kontekście rozwoju artystycznego dziecka ogółem 76,8% rodziców wspiera ów rozwój prawie zawsze i często, w tym najczęściej czynią to rodzice uczniów liceum szkół muzycznych (85,8). Również 74,8% respondentów tej grupy może liczyć na pomoc rodziców w trudnych sytuacjach.
- ⇒ Duży odsetek licealistów informuje swoich rodziców o sposobach spędzania czasu wolnego (73,9%), a przodują uczniowie liceów muzycznych (80,4%).
- ⇒ „Prawie zawsze” i „często” określa zasady postępowania swoim dzieciom największy odsetek rodziców uczniów szkół muzycznych, w tym uczniów II klas liceum (40,7%).
- ⇒ Największy odsetek uczniów liceów muzycznych (79,5%) doświadcza „prawie zawsze” lub „często” szacunku ze strony rodziców.

Przemoc rówieśnicza o charakterze seksualnym:

- ⇒ Wśród badanych uczniów II klas liceum najczęściej obraźliwych określeń używają licealiści szkół muzycznych (46,3%).

⇒ Najwyższe wskaźniki w zakresie doświadczeń związanych z pokazywania nagich zdjęć i filmów o charakterze pornograficznym otrzymali uczniowie szkół muzycznych, w tym 4,3% badanych licealistów.

III. Ogólnokształcące szkoły plastyczne

III.1. Uczniowie III klas gimnazjum szkół plastycznych

Picie napojów alkoholowych:

- ⇒ Chłopcy-uczniowie III klas gimnazjów plastycznych istotnie częściej pili alkohol kiedykolwiek w życiu, w porównaniu z kolegami ze szkół baletowych.
- ⇒ W porównaniu do dziewcząt ze szkół muzycznych, dziewczęta-gimnazjalistki ze szkół plastycznych istotnie częściej piły w ciągu miesiąca przed badaniem wino.
- ⇒ Gimnazjaliści szkół plastycznych istotnie częściej niż ich koledzy ze szkół muzycznych inicjowali picie piwa i wódki w wieku 9-12 lat.
- ⇒ Uczniowie III klas gimnazjum szkół plastycznych istotnie częściej doświadczali z powodu picia alkoholu problemów z rodzicami, korzystali z interwencji pogotowia i uprawiali seks bez zabezpieczeń, niż gimnazjaliści szkół muzycznych.

Używanie narkotyków:

- ⇒ Znacząco wysoki jest wskaźnik używania marihuany i haszyszu chociaż raz w życiu przez chłopców-uczniów gimnazjów plastycznych (35,6%).
- ⇒ Istotnie częściej takich narkotyków, jak: amfetamina (23,7%), LSD (13,2%), kokaina (14,6%) używali uczniowie III klas gimnazjum szkół plastycznych, niż ich koledzy ze szkół muzycznych i baletowych.

Używanie dopalaczy:

- ⇒ Chociaż raz w życiu używało „dopalaczy” 10% gimnazjalistów szkół plastycznych, a 10,9% dokonało ich zakupu w sklepie, przez Internet lub w inny sposób.
- ⇒ Uczniowie III klas gimnazjum szkół plastycznych istotnie częściej używali „dopalaczy” w okresie miesiąca przed badaniem, niż ich koledzy ze szkół

muzycznych. W tym czasie użyło „dopalaczy” 5% badanych gimnazjalistów szkół plastycznych.

Używanie komputera i Internetu:

- ⇒ Najwyższe rangi świadczące o największym wymiarze czasu spędzonym codziennie przed komputerem uzyskali uczniowie szkół plastycznych, w tym na poziomie gimnazjalnym 2,71%.
- ⇒ Gimnazjaliści szkół plastycznych uzyskali najwyższy wskaźnik poczucia zdenerwowania (27,3%), z powodu braku dostępu do komputera.

Relacja rodzinne:

- ⇒ W kategorii najniższego statusu rodziny uplasował się największy odsetek uczniów z obu poziomów nauczania szkół plastycznych, w tym z poziomu gimnazjalnego (11%).
- ⇒ Wśród wszystkich badanych uczniów III klas gimnazjum, to uczniowie szkół plastycznych są najmniej zadowoleni ze swoich stosunków z matką są (8,2%), z relacji z ojcem (16,9%) oraz rodzeństwem (10,9%).
- ⇒ Zdaniem największego odsetka respondentów, to rodzice uczniów szkół plastycznych na poziomie gimnazjalnym „rzadko” i „prawie nigdy” nie określają zasad postępowania (40,2%), nie rozumieją swoich dzieci (16,5%), nie udzielają im wsparcia emocjonalnego (16,9%) i pozostawiają ich w trudnych chwilach bez pomocy (13,7%).
- ⇒ Największy procent (9,1%) badanych gimnazjalistów szkół plastycznych nie odczuwa szacunku ze strony swoich rodziców.
- ⇒ Co jedenasty gimnazjalista (9%) i co dziesiąty licealista (9,8%) szkół artystycznych nie informuje swoich rodziców, co robi w czasie wolnym. A największy odsetek w tym zakresie uzyskali uczniowie III klas gimnazjum szkół plastycznych (12,8%).

Przemoc rówieśnicza o charakterze seksualnym:

- ⇒ Według 1,7% uczniów gimnazjum i 0,4% uczniów liceum szkół artystycznych przemoc o charakterze seksualnym zdarza się „często” i „zdecydowanie często”, przy

czym opinię tę wyrażali istotnie statystycznie częściej badani uczniowie gimnazjów plastycznych (2,3%).

- ⇒ Najwyższe wskaźniki dotyczące rozpowszechniania obraźliwych plotek i fotomontaży w Internecie dotyczą uczniów szkół plastycznych, w tym 6% uczniów III klas gimnazjum.
- ⇒ Ponad 90% badanych z poziomu gimnazjalnego (93,1%) i licealnego (92,3%) nigdy nie zetknęło się z robieniem nagich zdjęć i rozsyłaniem do kolegów i koleżanek. Codziennie zaś lub przynajmniej raz na tydzień z takim procederem ma kontakt 1,4% gimnazjalistów i 0,6% licealistów, co dotyczy głównie uczniów szkół plastycznych, w tym 2,28% badanych gimnazjalistów.
- ⇒ Powszedniości w odbiorze wulgarnych dowcipów doświadcza prawie połowa młodszych badanych (41,8%), w tym największy odsetek stanowią badani uczniowie gimnazjów plastycznych (42,9%).
- ⇒ Do doświadczeń w zakresie czynnej napaści o charakterze seksualnym (np. ściąganie ubrania, stymulowanie czynności seksualnych, dotykanie intymnych części ciała) przyznał się największy odsetek uczniów gimnazjum szkół plastycznych (5,5%).
- ⇒ Do wiedzy na temat wysyłania nieprzyzwoitych i wulgarnych SMS-ów, e-maili i listów przyznaje się największy odsetek uczniów gimnazjum szkół plastycznych (6,3%).

III.2. Uczniowie II klas liceum szkół plastycznych

Palenie papierosów:

- ⇒ W kategorii palenia od 1 do 5 papierosów dziennie najwyższe wskaźniki procentowe uzyskały uczennice liceum szkół plastycznych (12,3%).

Picie napojów alkoholowych:

- ⇒ Chłopcy-uczniowie liceów plastycznych istotnie częściej pili napoje alkoholowe kiedykolwiek w życiu, niż uczniowie szkół muzycznych.

- ⇒ Uczennice szkół plastycznych istotnie częściej piły alkohol kiedykolwiek w życiu, niż uczennice szkół muzycznych.

Używanie narkotyków:

- ⇒ Chłopcy-uczniowie liceów plastycznych (48,4%) istotnie częściej eksperymentowali z marihuaną i haszyszem w czasie 12 miesięcy przed badaniem, niż ich koledzy ze szkół muzycznych (35,3%).
- ⇒ Dziewczeta-uczenice liceów plastycznych (34,9%) istotnie częściej, niż ich koleżanki ze szkół muzycznych (26,6%), deklarowały kontakt z marihuaną i haszyszem zarówno kiedykolwiek w życiu, jak i w okresie jednego roku przed badaniem.

Używanie „dopalaczy”:

- ⇒ Chociaż raz w życiu używało „dopalaczy” 10,8% badanych licealistów szkół plastycznych, a 8,5% dokonało ich zakupu w sklepie, przez Internet lub w inny sposób.
- ⇒ W czasie 30 dni przed badaniem użyło dopalaczy 1,5% badanych licealistów szkół plastycznych.

Używanie komputera i Internetu:

- ⇒ Najwyższe rangi świadczące o największym wymiarze czasu spędzonym codziennie przed komputerem uzyskali badani uczniowie szkół plastycznych, w tym na poziomie licealnym (2,75).
- ⇒ 38,3% licealistów szkół plastycznych uważa, iż zdecydowanie i raczej za dużo czasu spędzają przy komputerze. Poczucie zaniedbywania obowiązków z powodu zbyt długiego czasu spędzonego przed komputerem ma więcej niż co trzeci licealista.
- ⇒ Najwyższe wskaźniki w zakresie zawierania znajomości przez Internet otrzymali uczniowie liceów plastycznych (33,4%).
- ⇒ Licealiści szkół plastycznych (15%) w największym stopniu zachowują się w sieci w sposób inny, niż zachowują się w realu.

Relacje rodzinne:

- ⇒ W kategorii najniższego statusu rodziny uplasował się największy odsetek uczniów z obu poziomów nauczania szkół plastycznych, w tym z poziomu licealnego 12,6%.
- ⇒ Badani licealiści szkół plastycznych są najmniej zadowoleni z relacji z ojcem (13,2%) i rodzeństwem (8,9%).
- ⇒ Zdaniem 6,7% badanych uczniów ich rodzice „rzadko” lub „prawie nigdy” nie wspierają ich rozwoju artystycznym, co oznacza, że co 15 uczeń szkół artystycznych nie może liczyć na podporę ze strony własnych rodziców. Tak widzi swoich rodziców przede wszystkim co 10 licealista szkół plastycznych.
- ⇒ Największy odsetek nierozumianych przez rodziców znajduje się wśród uczniów szkół plastycznych poziomu licealnego (28,7%)
- ⇒ 17,8% licealistów szkół artystycznych wsparcie emocjonalne od swoich rodziców otrzymuje „rzadko”, lub „prawie nigdy”, a w największym wymiarze doznają tego uczniowie szkół plastycznych, w tym 21,8% badanych licealistów.

Przemoc rówieśnicza o charakterze seksualnym:

- ⇒ Według 1,7% uczniów gimnazjum i 0,4% uczniów liceum szkół artystycznych przemoc o charakterze seksualnym zdarza się „często” i „zdecydowanie często”, przy czym opinię tę wyrażali istotnie statystycznie częściej badani uczniowie liceów plastycznych (0,6%).
- ⇒ Najwyższe wskaźniki dotyczące rozpowszechniania obraźliwych plotek i fotomontaży w Internecie dotyczą uczniów szkół plastycznych, w tym 4,4% uczniów liceum.
- ⇒ Ponad 90% badanych z poziomu gimnazjalnego (93,1%) i licealnego (92,3%) nigdy nie zetknęło się z robieniem nagich zdjęć i rozsyłaniem do kolegów i koleżanek. Codziennie zaś lub przynajmniej raz na tydzień z takim procederem ma kontakt 1,4% gimnazjalistów i 0,6% licealistów, co dotyczy głównie uczniów szkół plastycznych, w tym 0,9% badanych licealistów.

- ⇒ Do 35,7% badanych licealistów nigdy nie docierają komentarze z podtekstem seksualnym, natomiast do 30,2% docierają bardzo często, a największy odsetek to uczniowie szkół plastycznych (30,9%).
- ⇒ Doświadczenia z naruszaniem przestrzeni osobistej przez niepożądane dotknięcia, klepnięcia i uściski ma największy 15% uczniów poziomu licealnego szkół plastycznych.

IV. Ogólnokształcące szkoły baletowe

Poniższe wyniki należy opatrzyć zastrzeżeniem wynikającym z najmniejszej liczebnie grupy badawczej szkół baletowych, przez co wyniki są mało porównywalne do pozostałych. Niemniej jednak uzyskane wysokości niektórych wskaźników mogą budzić pewne zastanowienie.

IV.1. Uczniowie III klas gimnazjum szkół baletowych

Picie napojów alkoholowych:

- ⇒ 50% badanych gimnazjalistów szkół baletowych w wieku 13-15 lat miało już za sobą pierwsze próby konsumowania wódki.
- ⇒ U badanych gimnazjalistów szkół baletowych po wypiciu alkoholu nie odnotowano żadnych problemów natury fizycznej, psychicznej czy społecznej.

Używanie „dopalaczy”:

- ⇒ Choć raz w życiu użyło „dopalaczy” 6,1% uczniów gimnazjum szkół baletowych, a 7,6% dokonało ich zakupu.
- ⇒ Nikt z badanych uczniów gimnazjum baletowego w czasie 30 dni przed badaniem nie eksperymentował z „dopalaczami”.

Używanie komputera i Internetu:

- ⇒ Zdaniem uczniów szkół baletowych nie poświęcają oni zbyt dużo czasu na użytkowanie komputera, w tym uważa tak 60,6% gimnazjalistów.

- ⇒ Największy odsetek procentowy uczniów wykorzystujących komputer do nauki i rozrywki uzyskano wśród uczniów szkół baletowych, w tym 89,4% gimnazjalistów korzysta z komputera dla przyjemności, a 84,8% wykorzystuje komputer do nauki.
- ⇒ Najwyższy odsetek uczniów szkół baletowych łatwo nawiązuje znajomości przez Internet, w tym czyni to 36,3% badanych gimnazjalistów.
- ⇒ Więcej niż co szósty uczeń III klasy gimnazjum zachowuje się w sieci w sposób inny, niż zachowuje się w realu. Przy czym w największym stopniu dotyczy to gimnazjalistów szkół baletowych (16,7%).

Relacje rodzinne:

- ⇒ W największym procencie zadowoleni ze swoich stosunków z rodzeństwem są uczniowie szkół baletowych, w tym 69,7% badanych gimnazjalistów.
- ⇒ Wśród uczniów szkół baletowych, w tym uczniów III klas gimnazjum, odnotowano największy odsetek respondentów, którzy mają poczucie zrozumienia przez swoich rodziców (57,6%) oraz w największym stopniu otrzymują wsparcie emocjonalne od rodziców (78,8%).
- ⇒ Uczniowie III klas gimnazjum szkół baletowych stanowią największy odsetek zadowolonych ze swoich stosunków z matką (78,8%) i relacji z ojcem (68,2%), na których pomoc w trudnych sytuacjach zawsze mogą liczyć (80,3%) i którzy „prawie zawsze” lub „często” odnoszą się do nich z szacunkiem (86,4%).
- ⇒ W kontekście rozwoju artystycznego dziecka ogółem 76,8% rodziców wspiera ów rozwój „prawie zawsze” i „często”, w tym najczęściej rodzice uczniów gimnazjum szkół baletowych (86,3%).
- ⇒ W zakresie kontroli czasu wolnego przez rodziców, zdaniem 72,6% ich dzieci chodzących do artystycznej szkoły gimnazjalnej „prawie zawsze” i „często” wiedzą oni, z kim i gdzie ich dziecko przebywa. O tym zapewnia największy odsetek gimnazjalistów szkół baletowych (80,3%).

Przemoc rówieśnicza o charakterze seksualnym:

- ⇒ Najczęściej aluzji i gestów o podtekście seksualnym doświadczają uczniowie obu poziomów edukacyjnych szkół baletowych, w tym 33,3% badanych gimnazjalistów.
- ⇒ Uczniowie gimnazjum szkół baletowych istotnie częściej otrzymywali informacje o skrzywdzonych bądź upokorzonych przez czyny o charakterze seksualnym kolegach i koleżankach, niż uczniowie z pozostałych szkół, w tym istotnie częściej dziewczęta.
- ⇒ Doświadczenia w zakresie naruszania przestrzeni osobistej przez niepożądane dotknięcia, klepnięcia i uściski są domeną największego odsetka uczniów poziomu gimnazjalnego szkół baletowych (18,2%).

IV.2. Uczniowie II klas liceum szkół baletowych

Palenie tytoniu:

- ⇒ W kategorii palenia tytoniu (od 1 do 5 papierosów dziennie) najwyższe wskaźniki procentowe uzyskali uczniowie-chłopcy liceum szkół baletowych (17,2%)

Picie napojów alkoholowych:

- ⇒ Badani licealiści szkół baletowych pili alkohol istotnie częściej, niż licealiści szkół plastycznych i muzycznych, zarówno w czasie 12 miesięcy przed badaniem, jak i 30 dni przed badaniem. Generalnie w zakresie konsumpcji wina i wódki znacząco wysokie wskaźniki uzyskali uczniowie liceum baletowych (68, 9%).
- ⇒ 100% badanych chłopców-licealistów szkół baletowych piło napoje alkoholowe w każdej z trzech kategorii czasowych.
- ⇒ Uczennice szkół baletowych uzyskały bardzo wysokie wskaźniki w konsumpcji napojów alkoholowych kiedykolwiek w życiu (95,8%) i w czasie 12 miesięcy przed badaniem (91,6%) oraz istotnie częściej niż ich koleżanki z pozostałych szkół artystycznych piły zarówno wino, jak i wódkę.
- ⇒ U badanych licealistów szkół baletowych odnotowano istotnie częstszy, niż u uczniów szkół plastycznych, udział w awanturach i wypadkach po wypiciu alkoholu

oraz poważne problemy z rodzicami i pogorszenie się wyników w nauce i aktywności artystycznej.

Używanie „dopalaczy”:

⇒ Chociaż raz w życiu użyło „dopalaczy” 3,4% badanych uczniów liceum szkół baletowych, a za to nikt z badanych nie dokonał zakupu „dopalaczy”.

Używanie narkotyków:

⇒ Licealiści szkół artystycznych deklarowali statystycznie częściej, niż ich koledzy ze szkół nieartystycznych, próby używania LSD, w czym największy odsetek stanowili badani licealiści szkół baletowych (10,3%).

Używanie komputera i Internetu:

⇒ Zdaniem uczniów szkół baletowych nie poświęcają oni zbyt dużo czasu na użytkowanie komputera, w tym uważa tak 72,4% licealistów.

⇒ Ponad połowa respondentów nie zaniedbuje swoich obowiązków z powodu komputera, co istotnie częściej potwierdzają uczniowie liceum szkół baletowych.

⇒ Największy odsetek procentowy uczniów wykorzystujących komputer do nauki i rozrywki uzyskano wśród uczniów szkół baletowych, w tym 89,6% licealistów korzysta z komputera do nauki, a 86,2% wykorzystuje komputer dla przyjemności

⇒ Najwyższy odsetek uczniów szkół baletowych łatwo nawiązuje znajomości przez Internet, w tym czyni to 34,4% badanych licealistów.

Relacje rodzinne:

⇒ Wśród badanych licealistów najmniej zadowoleni z relacji z matką są uczniowie szkół baletowych (10,4%), jak również najmniej zadowoleni z relacji z ojcem (13,8%).

⇒ W największym procencie zadowoleni ze swoich stosunków z rodzeństwem są uczniowie szkół baletowych, w tym 79,3% badanych uczniów liceum.

⇒ Wśród uczniów szkół baletowych, w tym uczniów II klas liceum, odnotowano największy odsetek respondentów, którzy mają poczucie zrozumienia przez swoich

rodziców (58,6%) oraz w największym stopniu otrzymują wsparcie emocjonalne od rodziców (72,4%).

- ⇒ „Rzadko” i „prawie nigdy” nie określają dziecku zasad postępowania rodzice uczniów szkół baletowych na poziomie liceum (34,4%).
- ⇒ Więcej niż co 6 licealista musi radzić sobie w trudnych momentach bez rodziców, a w największym wymiarze są to uczniowie szkół baletowych (20,7%).
- ⇒ Co jedenasty gimnazjalista (9%) i co dziesiąty licealista (9,8%) szkół artystycznych nie informuje swoich rodziców, co robi w czasie wolnym. A największy odsetek w tym zakresie uzyskali uczniowie II klas liceum szkół baletowych (20,7%).

Przemoc rówieśnicza o charakterze seksualnym:

- ⇒ Najczęściej aluzji i gestów o podtekście seksualnym doświadczają uczniowie obu poziomów edukacyjnych szkół baletowych, w tym 27,5% badanych uczniów liceum.
- ⇒ 38,6% uczniów liceów artystycznych słyszy wulgarne dowcipy w swojej szkole często, a najczęstszymi odbiorcami owych dowcipów są licealiści szkół baletowych (44,8%).
- ⇒ Doświadczenia o charakterze czynnej napaści z podtekstem seksualnym (np. ściąganie ubrania, stymulowanie czynności seksualnych, dotykanie intymnych części ciała) dotyczą w największym odsetku uczniów liceum szkół baletowych (6,8%).
- ⇒ Do wiedzy na temat wysyłania nieprzyzwoitych i wulgarnych SMS-ów, e-maili i listów przyznaje się dość znaczny procent uczniów liceum szkół baletowych (13,8%).

V. Chłopcy versus dziewczęta

- ⇒ Chłopcy istotnie częściej niż dziewczęta podejmowali zarówno pojedyncze próby palenia papierosów, jak i wyszli już poza fazę eksperymentowania z papierosami, paląc więcej niż 20 papierosów dziennie.

- ⇒ Generalnie chłopcy-uczniowie szkół artystycznych pili napoje alkoholowe (piwo, wino, wódkę) istotnie częściej niż dziewczęta, zarówno w czasie 12 miesięcy przed badaniem, jak i w czasie 30 dni przed badaniem.
- ⇒ Na poziomie gimnazjum odnotowano istotnie częstsze inicjacje w wieku 9-12 lat picia piwa i wódki wśród chłopców, niż wśród dziewcząt. Na poziomie liceum takich różnic nie odnotowano, co świadczy o tym, iż częstość inicjacji używania napojów alkoholowych w wieku 9-12 lat u dziewcząt i chłopców jest podobna.
- ⇒ Chłopcy-uczniowie szkół muzycznych i plastycznych istotnie częściej niż uczniowie szkół baletowych doświadczali pierwszego upicia się w wieku 13-15 lat. Natomiast dziewczęta-licealistki szkół plastycznych istotnie częściej w tym wieku doświadczyły pierwszego przekroczenia progu nietrzeźwości, niż uczennice szkół muzycznych.
- ⇒ Chłopcy istotnie częściej deklarują próby używania marihuany i haszyszu, niż dziewczęta, a w przedziale wiekowym 14-17 lat istotnie częściej podejmowali pierwsze próby używania marihuany i haszyszu.
- ⇒ Nielegalne substancje psychoaktywne są statystycznie częściej używane przez chłopców, niż dziewczęta.
- ⇒ Chłopcy spędzają istotnie więcej czasu przed komputerem, niż dziewczęta.

Podsumowanie i wnioski

Wyniki zaprezentowanych badań ankietowych wskazują, iż młodzież szkół artystycznych, podobnie jak młodzież szkół nieartystycznych, nie jest wolna ani od zagrożenia uzależnieniami od substancji psychotropowych, ani od problemów związanych z przemocą rówieśniczą, czy sytuacją rodzinną.

W zakresie eksperymentowania z substancjami psychoaktywnymi, takimi jak: palenie tytoniu, picie alkoholu i używanie dopalaczy, młodzież szkół artystycznych uzyskała generalnie istotnie niższe wyniki, niż ich rówieśnicy ze szkół nieartystycznych. Nie zmienia to jednak faktu, iż doświadczenia z paleniem tytoniu ma ponad połowa badanych uczniów, w tym największe grupy palących ryzykownie odnotowano w gimnazjach plastycznych i muzycznych oraz liceach wszystkich typów szkół artystycznych. Odsetek pijących alkohol w badanej grupie wynosi 80%, przy czym najwyższe wskaźniki spożywania piwa, wódki i wina odnotowano wśród uczniów gimnazjum szkół muzycznych i uczniów liceów szkół baletowych. Z dopalaczami miało kontakt chociaż raz w życiu 8,6% respondentów, a badani gimnazjaliści szkół plastycznych ów kontakt z dopalaczami mieli istotnie częściej, niż ich koledzy ze szkół muzycznych. Nieco odmiennie przedstawia się problem z używaniem pozostałych narkotyków. Wskaźnik eksperymentowania z marihuaną i haszyszem wśród badanych uczniów liceów artystycznych jest istotnie wyższy, niż wśród uczniów szkół nieartystycznych. Analogicznie wyższy wskaźnik odnotowano wśród badanych uczniów gimnazjów szkół artystycznych w zakresie eksperymentowania z amfetaminą, LSD i kokainą. W obydwu grupach najwyższe odsetki uzyskano wśród uczniów szkół plastycznych. Powyższe wyniki są dobrym punktem odniesienia do tworzenia celowanych programów profilaktyki, przeciwdziałających zdiagnozowanym zagrożeniom u młodzieży największych grup ryzyka w szkołach artystycznych. Ważny jest również stały monitoring w zakresie dynamiki ryzyka uzależnień od środków psychoaktywnych uczniów w poszczególnych typach szkół artystycznych.

Badanie problematyki stosunków rodzinnych wykazało, iż generalnie uczniowie szkół muzycznych i baletowych są bardzo zadowoleni ze swoich relacji zarówno z rodzicami, jak i rodzeństwem, doświadczając głównie: pomocy, wsparcia, zrozumienia i szacunku. Natomiast najmniej zadowoleni są uczniowie szkół plastycznych, którzy najniżej ocenili zarówno poziom relacji interpersonalnych, jak i status materialny swoich rodzin. Zachodzi

więc potrzeba organizacji większego wsparcia socjalnego w szkołach plastycznych, jak i wdrażania większej ilości programów psychoedukacyjnych w zakresie budowania pozytywnych relacji w rodzinie.

W kontekście zagrożenie uzależnieniem od komputera i Internetu nie odnotowano szczególnie niepokojących wyników. Zgodnie z przewidywaniami, to uczniowie szkół plastycznych w największym wymiarze spędzają codziennie czas przy komputerze, bowiem realizują oni szereg zajęć artystycznych właśnie z wykorzystaniem komputera. Jednak poczucie zaniedbywania swoich obowiązków, w związku z czasem spędzonym przy komputerze, ma ponad 1/3 badanych respondentów, w tym są to głównie gimnazjaliści szkół muzycznych i licealiści szkół plastycznych. Trzeba zatem, szczególnie wśród tych uczniów, monitorować zarówno ilość czasu, jak i cel użytkowania komputera.

Nie stwierdzono również zbyt alarmujących wyników w zakresie przemocy rówieśniczej o charakterze seksualnym mającej miejsce w szkołach artystycznych. Jednak mniej niż połowa respondentów twierdzi, iż w mniejszym lub większym stopniu doświadczają różnych przejawów napastowania o podtekście seksualnym, przy czym opinię tą wyraża największy odsetek uczniów gimnazjum szkół baletowych i liceum szkół plastycznych. Nie należy zatem rezygnować z systematycznej diagnozy i dostosowanych do potrzeb działań profilaktycznych przeciwdziałających ww. problemom w wymienionych szkołach artystycznych.

Opisane badania ankietowe, zorganizowane i wykonane w roku szkolnym 2013/2014, miały charakter bezprecedensowy. Dotychczas nie odnotowano badań z tego zakresu tematycznego o tak dużym zasięgu. Zarówno liczebność grupy badawczej, jak i ogólnopolski obszar badań wymagały zaangażowania dużej grupy ludzi, których wkład pracy należy w tym miejscu podkreślić. Znaczenie fundamentalne dla powodzenia całego przedsięwzięcia stanowiło merytoryczne i finansowe wsparcie Dyrektora Centrum Edukacji Artystycznej. Nie do przecenienia jest czas i zaangażowanie 53 specjalistów szkolnych, psychologów i pedagogów, którzy w profesjonalny sposób zrealizowali badania w swoich szkołach. Warto podkreślić również wysiłek i czas poświęcony przez czterech psychologów CEA dla opracowywania ogromnej ogólnopolskiej bazy danych. Za ten szczególny, twórczy wkład, którego efekty prezentuje niniejszy raport, składam wszystkim wyrazy najserdeczniejszych podziękowań.

Spis tabel

Tabela 1. Liczba dziewcząt i chłopców uczęszczających do trzecich klas gimnazjów i drugich klas liceów objętych badaniami	13
Tabela 2. Liczba szkół artystycznych i uczniów biorących udział w badaniu.....	14
Tabela 3. Typ szkoły artystycznej a próba badawcza.....	14
Tabela 4. Palenie tytoniu kiedykolwiek w życiu	16
Tabela 5. Palenie papierosów w ciągu ostatnich 30 dni przed badaniem	17
Tabela 6. Palenie tytoniu w czasie ostatnich 30 dni wśród chłopców	18
Tabela 7. Palenie tytoniu w czasie ostatnich 30 dni wśród dziewcząt.....	19
Tabela 8. Picie napojów alkoholowych – piwa, wina, wódki lub innych napojów spirytusowych	21
Tabela 9. Picie napojów alkoholowych wśród chłopców	22
Tabela 10. Picie napojów alkoholowych wśród dziewcząt.....	23
Tabela 11. Picie poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem..	23
Tabela 12. Picie poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem wśród chłopców.....	25
Tabela 13. Picie poszczególnych napojów alkoholowych w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem wśród dziewcząt	25
Tabela 14. Inicjacja picia napojów alkoholowych.....	26
Tabela 15. Doświadczanie problemów z powodu picia alkoholu w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem	27
Tabela 16. Używanie marihuany i haszyszu (konopi).....	29
Tabela 17. Używanie marihuany i haszyszu wśród chłopców	30
Tabela 18. Używanie marihuany i haszyszu wśród dziewcząt.....	31
Tabela 19. Inicjacja używania marihuany i haszyszu	32
Tabela 20. Używanie nielegalnych substancji psychoaktywnych kiedykolwiek w życiu.....	32
Tabela 21. Używanie „dopalaczy” chociaż raz w życiu.....	34
Tabela 22. Czy i gdzie kupowałeś(a)ś kiedykolwiek „dopalacze” ?	35
Tabela 23. Dzienna liczba godzin spędzana przed komputerem.....	36

Tablica 24. Użytkowanie komputera a zachowanie respondentów	37
Tabela 25. Jak powodzi się rodzinom uczniów szkół artystycznych w porównaniu do innych rodzin w Polsce	43
Tabela 26. Poziom zadowolenia z relacji rodzinnych.....	44
Tabela 27. Postawy wychowawcze rodziców w oczach ich dzieci	45
Tabela 28. Jak często zdarza się przemoc o charakterze seksualnym wśród uczniów szkół artystycznych	50
Tabela 29. Częstotliwość otrzymywania informacji o kolegach i koleżankach ze swojej szkoły doświadczających czynów o charakterze seksualnym	50
Tabela 30. Częstotliwość otrzymywania przez dziewczęta informacji o kolegach i koleżankach ze swojej szkoły doświadczających czynów o charakterze seksualnym.....	51
Tabela 31. Częstotliwość przejawów napastowania seksualnego w szkołach artystycznych	51

Bibliografia

Bissinger-Ćwierz U., *Wykaz psychologów i pedagogów szkolnych szkolnictwa artystycznego w poszczególnych regionach Centrum Edukacji Artystycznej*. Materiały CEA.

Jędrzejko M., Morańska D., Pułapki współczesności. Cz I. Cyfrowi tubylcy. ASPRA-JR, Dąbrowa Górnicza- Warszawa 2013.

Jędrzejko M., Janusz M., Walancik M., *Zachowania ryzykowne i uzależnienia*. ASPRA-JR, Dąbrowa Górnicza-Warszawa 2013.

Jurek L., *Dopalacze, narkotyki. Niewinny początek*. Lexdruk, Rybnik 2010.

Sierosławski J., *Używanie alkoholu i narkotyków przez młodzież szkolną. Raport z ogólnopolskich badań ankietowych zrealizowanych w 2011 r. Europejski program badań ankietowych ESPAD*. Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 2011.

Wołosik A., *Przemoc seksualna w grupach rówieśniczych*. Dostęp: www.autonomia.org.pl (2.07.2015).

ESPAD, *Europejski Program Badań nad Używaniem Alkohol i Środków Odurzających przez Młodzież Szkolną*, 2011 (materiały własne).

ESPAD, *The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs* (www.espad.org)

Krajowy Program Przeciwdziałania Narkomanii na lata 2014-2017.

Ustawa z dn. 26.06.1974 Kodeks Pracy, art. 18^{3a} §6.

